

"ЧИР" је под СМС мобилнијом, али му заједно са њим и бројом
Присути одговоре: "Да Бог да да ћу здравље и снагу". Са
тим се прекида свака жалост за покојником.

Митар С. Влаховић

АРНАУТИ НАШЕ КРВИ

— Арнауташи —¹⁾

Кад су се наши стари од V в., па и раније, почели насељавати по земљама у којима данас живи наш народ нашли су на староседеоце с којима су се, временом, помешали и орођавали. Познато је сротство арбанаске и наше властеле, а свакако да је тако било и у ширим народним масама. Помешани су били Срби и Арбанаси и у самом Скадру, средишту потоње српске државе па и свуда у земљи. У XV в. арбанаска властела је и писала српски (К. Јиречек, Thalloczy c. 81—82).

Међу староседеоцима било је и Арбанаса, Арнаута, како их у позније време највише и називају. По Јиречку, средиште ових староседелаца постао је град Arbanum који су Срби изговарали *Рабан*. Тај је центар био близу данашње Кроје. По истом писцу, из имена Арбанензес или Албанензес изведен је словенски облик Арбанаси. Прва арбанаска властела се јавља у Арбану. Ту је претседавао и арбанаски католички бискуп. Најјаче се арбанаске организације и сачувале у северним крајевима. Из тога времена им датирају и *бајраци*, и то: *Ороши*, *Кушнени* и *Сијаси*, а придошли су им *Фани* (Фанди) и *Дибра*.

У току времена, од досељења Срба у ове земље до Средњега века, средиште компактне масе Арбанаса било је у четвророкуту између Скадра, Призrena, Орида и Валоне (Јиречек, Thalloczy c. 60). По самом Thalloczy-ју... (*Acta Alba-niae et diplomata...* c. III) овај четвророкут се, према мору, пружао до Антивара-Бара. Огранци овога четвророкута најдаље су се пружали према северу. У XIII в. Арбанасе налазимо у самој Црмници — северно-западно од Скадарског језера, у самој околини Котора, па чак и у Столачкој области у Херцеговини. К Јиречек и у крајевима Црне Горе, у којима се давно не говори арбанаски, наилази на арбанаска имена места. По овом научнику, карактеристична су племенска предања која су забележили *Хан*, *Ровински* и многи други наши испити-

¹⁾ При обради овога питања, служећи се наведеном литературом оставио сам, мање више, оригинално излагање писаца, и ако нисам, све ставио под наводнице.

Писац

вачи (Насеља Српске Краљевске Академије), која арбанаска и српска племена од досељења Срба изводе из заједничких праотаца. Такво је племенско предање које је рас пространо и по земљама Јужних Словена, као да је у Ва сојевића било петоро браће: Ва со, Пипо, Озро, Красо и Ото, и да су они преци сада српских Ва сојевића, Пипера и Озринића и, још и сада арбанаских племена: Краснића и Хота! Исто тако племе Кучи, по своме предању, доводи, сада српске, Куче — и арбанаске *Кастараше и Шаљане, од тири браћа²⁾. Племе Кучи, то вери забележено је: Del rito romana.*

У Призрену и околини, у повељама наших владара у XIV в. помињу се људи са арбанаским именима, присвем том што су Арбанаси у првим вековима Средњега века почели избијати према југу, у Тесалији, Епиру и Грчкој. И око Драча се Арбанаси први пут помињу тек у XI и XII в., у рату Византије с Норманима из Доње Италије. У том времену Драч им је био и политички центар. Познати су у историји и драчки Анжујци. У Драчу је резидирао и арбанаски граф Карло Топија (Јиречек, Thalloczy c. 70 — 71). По Шуфлају (Thalloczy c. 293), према северу у, сада, нашим земљама, граница арбанаских насеља, „Арбаније“, полазила је од Призрена на Ђаковицу по Белом Дриму и преко Призрена и на Црни Дрим... Оридско језеро и даље. А било је Арбанаса и у другим нашим крајевима у XIV и XV в. — Год. 1388, за време деспота изашла је у Дубровнику наредба да се Срби Јужне Далмације и Арбанаси не смеју продавати као робље. Арбанаси, непријатељски расположени према Грцима од времена Андроника III, врло радо су служили у српској војсци (Јиречек, Thalloczy c. 79). Многе угледне Арбанасе налазимо и на нашим краљевским дворовима... многи су били и управљачи области и на разним другим положајима у држави. Знамо и за великог жупана Андрију Гропу у Ориду. И великих трговаца је било Арбанаса. Било је Арбанаса из Епира и Тесалије и у српској војсци на Косову (1389). Арбанаса је са Србима и Турцима било и у Балшиној војсци. До долaska Турака на Балкан Арбанаси су били Хришћани обе цркве; а било их је који су се и тетурали између обе цркве. Они, који се помињу у владаљачким повељама на разним манастирским имањима били су православци. Арбанаси су, именом својим, ушли и у владаљачку титулу цара Душана: Стефанъ кк Христа бога благокрѣпнъ царь и самодержъцъ Срблямъ и Гркъмъ Благаршъ и Ярбанасомъ. И на двору Стефана Душана (1331 — 1355), међу осталим интернационализма, налазимо и Арбанасе (Јиречек, Историја Срба I, 275).

²⁾ Предање о постанку села и њихових имена по браћи врло је рас пространо и у најјужнијим нашим крајевима.

По Јиречку, Арбанаси су — њихове масе — ипак за време нашега државнога живота били доста потиснути у планине. Тамо их је затекао и долазак Турака на Балкан. По истом писцу (Thalloczy c. 72), чести су случајеви где су се Арбанаси држали са најјачим господином, па да и њега изненаве и оставе у првој прилици.

Колико се тиче ове наше тезе, земљиште арбанаске радње у XV в. било је у областима Кроје, Скадра, Миридита, Маћа, Драча, Берата, Забојне, Валоне, Дукаћина и Елбасана. Према северу, у садашњим нашим земљама, радња се њихова кретала у пределима у којима је, како смо већ навели, живео и наш живљање.

Доласком Турака на Балкан и завојевањем наших земља изменило се стање и код Арбанаса у нашим земљама. Највећи број арбанаских првака остао је с народом на свом поседу и почeo правити живот под новим приликама, где су почели примати и нову, државну, веру, ислам. На тај се начин ислам рас простро и у шире арбанаске масе и то много брже и лакше но у других хришћанских балканских народа: Грка, Бугара и Срба. Многи Арбанаси, који су прешли у ислам добили су и високе положаје у држави. Разумљиво је да Арбанаси хришћани, мањом католици, нису могли остати на својим огњиштима поред својих већ помуслимањених сународника па су се расељавали и то највише према југоистоку, према нашем живљу, па и у тим се насељима морали помуслимањивати. Отуда су такве традиције у многим нашим крајевима у којима сада живе Арбанаси, Арнаути и поарнаућени Срби, било сами било с православним својим сународницима. Исте те традиције тврде и то, да су ти католици Арбанаси у новим својим насељима и примили ислам да би се ту раширили и раскомотили на рачун притешњених Срба православаца који су, већим делом, измицали па у новим насељима и сами примали ислам. Зна се да први по времену Арбанаси у нашим крајевима нису марили ни за своју католичку веру нарочито кад им се у новим крајевима пружале обилне користи ако приме ислам. Поред католичких хришћана Арбанаса, у истом правцу се кретали и већ помуслимањени Арбанаси — Арнаути и Срби, и испред њих је бежао наш живљање док је могао. — По Цвијићу (Основе IV c. 1203) за насељенике у Дреници зна се да су се доселили као православци. Тако се исто, по другим испитивачима, зна и у другим нашим крајевима и из других времена.

Многи напаћени Срби који су бежали испред помуслимањених Арнаута покушавали су да се врате на своја огњишта па и на згаришта, и не само да су и сами примили ислам већ се, временом, и старали да се изједначе с дошља-

цима и отмичарима „Арнаутима“ па се на тај начин осетно и поарнаућавали. Видећемо да су у Пољаници, у крањем арнаутском насељу на овај начин на југоистоку забележене традиције да су с Арнаутима дошли и неки Арнауташи који су били „католици“ (Р. Николић, Пољаница и Клисуре).

Етапни је био овај начин насељавања и помуслимањивања нашега живља и није ишло ни брзо ни лако до сеобе Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем. А после бекства партијарха Арсенија IV сам је Призрен, безмalo, био опустео тако, да је у Синан пашиној махали било само 14 кућа, у Терзи-махали 10, у Курт-м. 10, у Куриле-м. 15,... скупа педесет и пет кућа Хришћана. Имамо и других података о пустоши у Призрену и о сечи и оно Хришћана што их је остало после Аустријско-турскога рата. Видећемо колико је наш живаљ очувао праг и огњиште у XIX в. иако је већ у многим крајевима био јако разређен и, тако рећи, свуда помешан с арнаутским и поарнаућеним насељима све до XX в. А како је то било у XVII и XVIII в.! По Цвијићу (Антропогеографски проблеми с. 177):

„Они (Арнауташи) су заузели пределе у којима је била већина српскога становништва, као Метохију, Подиму, Косово и шарске жупе. Настанили су се поглавито после Српске сеобе или су доцније заостале и насељене Србе стално истискивали различним начинима... У овим областима је било поарбанашавања у већим размерима... Многе арбанске породице знају да су српскога порекла.“

До Српско-турских ратова 1876-78 насеља арнаутска и поарнаућених Срба прогезала су се, према северо-истоку до реке Ветернице, затим до Власине и до Пчиње у Кумановском крају. — Због тога су до поменутих ратова, односно до ослобођења оних крајева, нашу Ветерницу убрајали у Арнаутлук. У ствари, у доцнијем Прокупачком срезу, до по-менутог времена, арнаутских домова било је 2054 а српских 2031; у Куршумлијском срезу било је арнаутских домова 1539 а српских 638 (М. Ракић, Отаџбина књ. IV). У другим крајевима ова српско-арнаутска, односно арнаутска и поарнаућена насеља насељавају и налазе се у Плаву, Гусињу, Ђаковици, Пећи, Призрену, Дреници, Вучитрну, Опољу, Сиринићу, Качанику, Горњој Морави, Косову, Приштини, Скопљу, Куманову, Прешеву, Тетову, Гостивару, Кичеву, Поречу, Дебру, Ориду и т. д. — На другом месту (Арнаутски покрети у XIX в.) поменуо сам да, сразмерно, ни у којој другој области нема као у Дебарској помуслимањених и поарнаућених Срба. И ниуједној другој области као у Дебарској нема такве мешавине вера и народности.

Поред писаних података, овако казују и традиције Хришћана који су све муке трпели и сносили, а вером и именом

нису преврнули; сва истраживања доказују да је од поарнаућених Срба, од Арнауташа тешко искамчiti традицију о њиховом српском пореклу. Не свиди се исламизираном и поарнаућеном Србину да призна да је, по ономе како по народној оцени изгледа, отпадник вере и народног имена, и да је једно с каурима с којима живи помешано. Забележено је казивање да ће Арнауташи, пре своје порекло довести чак од Јевреја, него што би признали да су српскога порекла. — Девојка или жена уграбљена па преведена у ислам и поарнаућена, стиди се да призна да је тако било с њом; а и несме то да каже ни од нових укућана. Шта више ни њеним — православним — није право да признају да им је жена или девојка уграбљена. О томе се може сазнати само од Хришћана који су оданде избегли и који знају како је уистини било.

Видећемо да је Арнауташ у свом месту више заслепљен него Арбанас или одавно поарнаућени Србин — дошљак. У ствари, прави Арнаутин више мрзи Арнауташа него хришћанина. Исто тако сношљивије је сусетски живот између православних и помуслимањених Срба него између Арнауташа и православне им браће по крви. (Јастребов, Податци с. 123.)

По Цвијићу (Основе IV стр. 1011) „поарнаућавање нашега живља може се у неким насељима корак по корак пратити“. Али, то вреди само за новије време, највише од 80 до 100 година уназад, и то само у периферним насељима, где се још памти и где се још налази на наше етничке особине у „Арната“.

По Мил. Велимировићу (Годишњица 18 с. 125), у старо доба Арбанаси се констатују и на левој страни Дрима. Тако је било и у турско доба све до Синан пашина времена. Од тога доба почела је у царству анахија и православни су морали све више примати ислам. По овом писцу, српски језик је био у престижу све до сеобе под патријархом Арсенијем.

После друге и последње сеобе, српско име је постало и синоним бунтовника, кога треба сатрти, и свим се силама килисало на српски живаљ. Исламизирани Срби, поред тога што су се по вери изједначили с раније помуслимањеним и поарнаућеним сународницима, морали су примити и арнаутски језик и остale њихове спољашње облике. Многи се и уткривали, да што пре прођу за праве Арнауте.

На место потиснутих, пропућених и исељених Срба почели су с планина све више силазити Арбанаси и брзо су испунили све крајеве и просторе тако, да су Срби и у Полимљу и у Метохији почели примати ислам. Хришћани су с новим суседима почели се окумљавати и прибрајати се њиховим физовима тако, да су на тај начин многи још у свом завичају почели примати ислам и арбанаски језик. Помуслимани ли се Србин у оним крајевима највише се стара да и језик промени, — као што је и веру променио.

По Јастребову (Податци с. 123 и даље), Опольци се по-муслимили још за време Кукли бега, у почетку XVI в. па изгубили језик. Онда су се у Опольу насељили нови колонисти Арнаути који су се наместили на место Хришћана који су бежали од зулума. У многим крајевима и Хришћани који су остали у својој вери, брзо су подлегли арнаутском језику, као што је случај и у Горњој Реки (Дебарској).

По истом писцу, промена народности врши се у три века! По њему, Опоље је све муслманско, међутим од 21 села три нису српска. Било је досељеника из Мата и Дука-ђина.

Село Кабаш у околини Призрена добило је име по на-сељеницима из села Кабаша у области Пуке. Њихови суна-
родници у селу Кабашу у Пуки још су Хришћани (Јастребов,
Спом. 41, с. 63).

По Бр. Нушићу (С Косова с. 38) и Љумљани су се рано поарнаутили из узрока што су били у сусетству с Арнаутима преко Црног Дрима. — Под утицајем тих правих Арнаута, и Срби Љумљани израдили су се арнаутски, као и они у Горњој Реки. По неким селима у Љуми се зна и кад су се Срби по-муслимили.

Као у северно-западним ранијим временама тако и у јужно-источним, периферним крајевима арнаутских насеља, на пр. у Гњиланској области „најзначајнији је чинилац у међусобним односима између Срба и Арбанаса у овим областима (до 1912 г.) поисламљивање и поарбанашавање нашега живља“. — Да се осамљени Србин сачува од отмице имања и погибије, морао се и помуслиманити и поарнаутити. Поисламљи-
вали су се и поарбанашавали одрасли и ожењени мушкарци, домаћини са целим својим домовима. — Из њих постају Арнауташи. Исламизираних и поарнаутованих било је у селима: Каменоглави, Миросаљу, Златару, Пожерану, Житињу, Баланцу, Девају, Церници, Могили, Подгорцу, Рибнику, Радивојцу, Жегри, Липовици, Новцу, Шљубици др. (Др. Атанасије Урошевић, Горња Морава — Насеља 28 с. 101 и даље.)

О Арнаутима је, ранијих година, не само у нас него и код Турака у удаљенијим крајевима, о Арнаутлуку, сасвим погрешан појам владао. По традицијама о сточарству, у нашим старим границама су и самих 1800 шездесетих година схватали и писали, и у школама предавали, да је Прокупље у Албанији, да је Космај арнаутски крај. Па и саме ужице сточаре и оне у Јадру и Мачви називали су Арнаутима. И многе досељенике из Старе Србије називали су такођер Арнауташима (Цвијић, Арнопог. с. 136 и 182).

Шта више и 1800 деведесетих година писало се и штампало у нас да, на пр., у селима Ослару и Рељану у Прешевском срезу живе само Арнаути. А Турци у Стамбулу Арнаутима су називали становнике Призренске области, „ма то био

и прави Србијанац, јер саму стару Србију т. ј. Призренску област зову Арнаутлуком“ (Јастребов, Податци с. 93).

Како су Арнаути продирали у српска насеља на југо-истоку, како су помуслимањивали и поарнаућавали Србе довољно се види у Кумановској области коју сам лично ја испитивао (Јужна Ст. Србија I књ. с. 84—85) и у Польаници и Клисури (Р. Николић — Насеља III). У село Табановце „Арнаути“, су почели проридати тек после Српско - турских ратова 1876—78 г. Год. 1909 већ је у овом селу било три „арнаутске“ куће с породицама и десет самаца. Ових десет кућа „Арнаута“ самаца живели су у кућама Срба које су оданде пропутили или, полако, лукаво преобразили у своје дужнике или чивчије и момке. Као самци, они би наваљивали и освајали хришћанске домове, имање и породице или, ако ко у томе не успе, онда доведе своју породицу. — Тим методом су се Арнаути још од пре 100 и више година почели из карадачких и гњиланских села спуштати према Куманову. Многе старе кумановске породице још пре 100—150 год. добрали су у Куманово из села: Матејче, Слупчана, Лојана, Руђинца, Опоја, Лопата, Ропаљца, Виштице, Оризара, Ваксинца, Думановца и др. Једино је село Думановце које се у сред арнаутских села држало и јуначки одбијало надирање ових Арнаута, па и у ово су село Арнаути већ прордли. У том селу, од неколико година на овамо (до 1909 г.) било је 39 кућа од којих су 36 српске а 3 арнаутске. Ове три арнаутске породице постале су у овом селу од 1906 г. Пре неколико година Арнаути из карадачког села Стриме од Срба Трендеваца у Думановцу купили су земљу и на тај начин почели притискивати и другу од суседа са њивама. Потом су из села, пошто су им потукли браћу, уграбили три српске девојке, помуслимили их, венчали се с њима, и на тај се начин увукли у село као домазетови. После две године, Арнаути с помоћу власти и градских Турака, помуслимили су и читаву једну српску породицу у овом селу, породицу Стојановића са 9 душа.

Ово је само један од начина како се наш живаљ и си-
лом помуслимањивао и поарнаућавао.

Као што сам већ поменуо, има традиција (Насеља III с. 101) да су се Арнаути у наше најисточније крајеве (Польаница и Клисура) насељавали тек што су се сами били помуслимили. У многим случајевима они су се у новим крајевима владали и као хришћани и као муслмани, као што има случајева да су се у поменутим крајевима насељавали и насиљно, а то је било доцније. — Први су се Арнаути у хришћанским српским насељима настањивали и мирним путем, управо на превару, па су се тек после, пошто су се ојачали, почели на-
силнички ширити отимајући и имања хришћанска.

Силом су почели да потискују староседеоце Србе пра-
вославне тек пошто су се економски ојачали земљом прику-
Браство

ћнициом и стоком. Тада су почели потискивати староседеоце Србе и из суседних села, и отуда се изметнула и борба између православца и помуслимањених и поарнаућених (Насеља III с. 102), и православни Срби су од њих много пропалили.

Неколико примера. Доласком Арнауташа у село Лалинце (Пољаница) Срби су се раселили из села. Неки од тих Арнаута били су Отњани (*Хотши*). — У село Зарбинце (Пољаница) дошли Арнаути у Срба Ђоковаца на преноћиште и ови их примили. Кад су им сутра казали: „Ајде идите“, Арнаути им одговорили како су они доста ишли сада треба ови да иду; тако су Ђоковци напустили Зарбинце. — Пре 100—120 г. отприлике (писано 1905 г.), Арнаути из села Равнога дала и Оруглице (Пољаница) отерили српско становништво и сами се онде заселили и почели присвајати имања од Срба и из других, околних села... Неки од њих били су *Малоци*; неки су се звали Свето-Николци, а позната су им презимена Мететовци, Ачинци, Рустемовци и т. д. — Свакако кад у осталим селима у Пољаницама, и у Селу Равни дол населили су се ови „Арнаути“. После ослобођења Пољанице (1878 г.), место Арнаута населили су се Срби и они су од Арнаута примили имена појединих делова сеоских атара: *Пойово гумно*, *Пештрова ливада*, *Анђелков кладанац*, што доказује да су пре Арнаута и у овоме селу живели Срби и да су и Арнаути српски знали. — Арнаути ови били су такође Малоци. Неке од њих звали су и *Ћукинци* (Насеља III с. 148—210).

Кад су се Срби 1878 г. поново населили у селу Барју (Пољаница), наследили су од Арнаута називе у селу *Каурски кладанац*, *Каурско јабука*. — О досељавању Арнаута у овом селу (пре 100—120 г.) казује се и ово. Први Арнаутин дошао Србину на конак и није хтео напустити ту кућу те је сопственик куће — Србин — напустио и кућу и село. Арнаути који су ово село држали били су из Дечана. Од три њихове куће село се развило у 60 кућа, — до 1878 г. И за село Оруглицу се казује да је арнаутско постало мирним путем. — Дошли Арнаути на колима и молили да преноће и више се нису хтели удалити из кућа и из села. — Срби се због њих иселили. Називи делова сеоског атара: *Пештичина крушка*, *Пойово гумно*, *Девојкин камен*, заостали су од ранијих Срба и 1878 г. примили их Срби од расељених Арнаута.

*

Да се јасније види поарнаућавање нашега живља повућићемо укратко разлику између правих Арнаута — Арбанаса и раније поарнаућених Срба — Арнаута и Арнауташа. Добар цознавалац како правих Арнаута тако и Арнаута наше крви, Јастребов (Податци, с. 132—133), држи да је:

лако познати правога Арнаутина и разликовати га од Арнаутина који је био Србин, од арнауташа. Ваља само упитати Арнаутина из некога села којему фису припада, из одговора ћемо познати је ли он дошљак и прави Арнаутин. Не треба знати арнаутски језик, да мајсторски можеш распознати правог Арнаутина од Арнауташа. Ако Арнаутин одговори да је он од фиса Гаш, Шаља, Фанда, Кабаш и Миридита, јамачно је он прави Арнаутин. Ако ли одговори да је фиса села овог или оног у коме живи, или те и те жупе и барјака, у које спада његово село, јасан је доказ да је арнауташ. У Пећкој области мало има оваких села. Већина их је засељена из различних фисова и правим Арнаутима. — У Призрену тих села има врло много. Становника, који су отпадници вере и српске народности има у много села... Таквих је много: и у Приштинској, Вучитрнској, Гњиланској, Ново-Брдској окolini... Арнауташ Призренске, Пећске и других околина лако се распознаје и разликује од Арнаутина и по карактеру и по понашању. Арнауташ, готово, не зна шта је то чист. Он је лажљив, не држи задату реч, а прави Арнаутин неће то учинити; веран је својој речи и неће никада и никога издати. Арнауташ се улизује свакоме. Његово држање и манири пред властима су подлачки, притворни, и лицемерни. А Арнаутин — Арбанас — се у тим приликама понаша са достојанством и благородно.

С тога су Арнауташи грабили да се изједначе с правим Арнаутима. У ношњи су се брзо и изједначили. На Хришћане су свим сретствима наваљивали да се помуслимане и поарнауте, између осталога, и због тога да поделе грижу савести, и да их је већина, ако настане потреба да се одговара због превртања вере и језика... У ствари, као што су наши муслимани мрзели Турке тако су и Арнауташи мрзели праве Арнауте, а ови су, као што смо већ напоменули, више мрзели Арнауташе него и Хришћане.

„Арнауташи обично одговарају да су Љумљани, Опольци, Дукаћинци. — Фисови се њихови траже ма где били, — а то Опольци не чине. У таквим случајевима Арнауташи се туже властима, док прави Арнаутин сматра за срамоту тражити освету у властима (државам) него преко власти свога фиса, фисовског суда-плећније“.

По истом писцу, Арнауташ се мало чиме разликује од Србина у оним странама. Држи да су се Љумљани већ одвојили држањем од скоро поарнаућених Срба, — поред свега тога што су у непосредном додиру с правим Арнаутима сачували су и своје понашање и нарав, сем језика. Што се Љумљани онако претопили у праве Арнауте, да чине изузетак од осталих поарнаућених Срба, долази извесно отуда што су они одувек били суседи са правим Арнаутима преко Цр-

нога Дрима; држали су се с њима, научили им језик, па им се, под утицајем тих правих Арнаута, израдио и карактер и тиме одвајали од осталих Срба (Бр. Нушић, С Косова... с. 38).

По истом писцу, строго се одвајају ранији потурчењаци и поарнауђени Срби од познијих. Неће ни женидбом да се мешају. Раније поарнауђени Срби за потурице сматрају оне који су се позније помуслиманили, а још се нису поарнаутили, и који још нису изгубили српски језик. — У селу Вичи има пет кућа исламизираних Срба, али четири су, раније помуслимањене, и научиле арнаутски, а једна позније и не зна арнаутски, па ће Арнаути о њој рећи да у селу има четири куће Арнаута а једна кућа потурица. — У овоме, и прави Арнаути иду толико далеко да они из фиса — племена — Гаша ни за време Српско-турских ратова 1876-78 г. нису се могли склонити да су њихови суседи, Дебранци, такође Арнаути.

И Арнаути у Гњиланској, Прешевској, Кумановској и Скопској области све до пре четрдесет педесет г. тврдили су да Арнаути у Дебру нису Арнаути, — „Дебранци нити су били нити су сада Арнаути“ (Покрети Арнаута... с. 76—78).

Арнауташи дуго нису нити Срби нити Арнаути. Тек ће временом постати „прави Арнаути.“

И Арнаути и Арнауташи свим начинима наваљују да се и остали Срби помуслимане и поарнаунте.

Од гриже савести и страха, Арнаути поштују цркве и манастире у својим селима.

Арнауташи нису лако учили арбанаски — арнаутски, нити су га како треба знали. Као што смо напоменули, многи су их и по томе распознавали.

По Цвијићу, са сигурношћу се може претпоставити да су и Мализори српског порекла.

Поменуо сам да се Арнаути радо жене српским девојкама, а Арнауташи арнаутским. То је и убрзalo помуслимањивање и поарнаућавање нашега живља. У Тетовској области нашао сам доста села у којима су се наши Торбеши, у току времена од 50 година, женећи се Арнауткама, научили или се „усавршили“ у арнаутском језику и издавали се за Арнауте. Вратићемо се на ове слушајеве.

А по Бр. Нушићу, (С Косова с. 40)

„за по где које пределе, као на пр. за Ополе и Ђуму, зна се кад су се и како потурили, тако исто и за по где која села па и куће. Скорашњих турчења могу се знати и по томе, што се од новијих потурица увек они који су раније истурчени одвајају. Арнауташ који је поодавна изгубио веру неће за Бога узети девојку, на пр. из Крајмировца, Ладровца, Лапушника и Дуље у Дреници, иако у Дреници живи све сам Арнаутин... Тако исто неће узети девојку и из села Папаза (српски све

штеник, поп) у Косову или из Андровца више Јањева. Друга је ствар отети девојку из тих села, јер у том случају девојка постаје мухамеданка, али узети је (лепим), постati пријатељ с дотичном кућом, никако. То је с тога, што веле да та села нису чиста у правоверју; скоро су се истурчила, па бабе и старије жене у дотичним кућама још држе Велик-дан (Ускрс) или ако не то, а оне држе задушнице, велики пост или међу бадњак“.

На жењење помуслимањених Срба, Арнаута и Арнауташа српским хришћанским девојкама гонили су их и економски интереси. — По законима који су држали у Турској, ко издалека узме девојку ослобођава се војне службе. Исто тако ко хришћанку преведе у ислам. Жену су остављали брат брату, да је надгледа и издржава. Ово држање Арнаута према хришћанском женскињу дошло је од Турaka, а у Арнаута појачано и тиме што се женскиње најотпорније држало у својој, хришћанској, вери.

По Јастребову (Спом. 41) као у Гори (Призренској), хришћанство се и у Ђаковичкој области најдуже одржало по женском чељадету. Његовим изумирањем и хришћанство је изумирало. У маҳали Јуника у Ђаковици (пре 40, сада 90 година) умрла је последња хришћанка у дому Хасана Маљока. У Малесији Арнаути (добросаветстви) и не крију да је још пре 30 односно пре 90 г. било међу њима Хришћана. Има и таких који носе српска презимена и нису их хтели заменити ни упркос саветима других.

*

У вези с овим иду и други узроци помуслимањивања и поарнаућавања нашега живља. То је претеран зулум у доба безвлашћа у Турском царству, откако је царство почело посртати. Безвлашће у овом погледу настало је нарочито после Аустријско-турског рата 1683 и сеобе нашега живља.

Ево неколико потеза о зулумима ранијих година:

„Не нашавши раја ни код кадија ни забтија, а о пашама ни сањати није, што је раји приступа посве неприкосновен удовљетворења на свакидашње тужбе, свирепа злочинства незнажних Арнаута до крајности исти доћераше. Дрсника села становници као и сстали њиови суседи непрестано краћени и злостављани бивају а имено: Миди Аксентијевић украдоше једну краву и једног вола, Арслан Спања и Суль Паша а другом приликом насиљно му отеше 1 кобилу и једнога коња, три вола и две краве и у Малесију отераše... (Х. С. Ристић, Плач Старе Србије с. 20).“

„Дима Михајловић, мутавџија из села Крушева удавши своју сестру за Васу Илића у Реновац стече у Саид Шатровићу неописана злотвора не само себи но и у кући зета свога Васе, јер поменути Саид, жељан зла чинити, са 20 друга изненадно нападне на

кућу Димину, коју са још 10 зграда огњу преда. Домаћина Диму увагивши, руке му веже и ножем га по рамену рани и рађена вођаше га и мал га и самог живота лишио није. У повратку нападне на кућу Васину и жену му, сестру Димину, отме а зве мајку, ожигосати своја злочинства, на ватру бацио, на којој се на неописаним мукама бивши, у пепео претворила. Браћа пак Васина, избегни подобна злочинства огњиште својих праотаца оставише и по свету растурише се" X. С. Ристић, на н. м.).

По Т. П. Станковићу (на н. м. с. 102):

„Нема дана да по какав разбојник не пошље рабош коме Србину, кога за толико лира уцењује и глоби, нарочито у Ѓиланској кази сваки Србин који се рачуна у мало имућнијег домаћина мора да се побратими са којим арнауташем да га овај од напасти брани. Има и честитих и хвале достојних арнауташа, који неће да дирају ни у туђу имовину, ни на част и образ појединача. Од како су мухацири — исељеници из Србије после 1878 — насељени по српским селима, српске жене, девојке, младићи и деца незнају за весеље ни о највећим празницима. Има села у којима млађи нараштај не зна каква изгледа свиња, јер је не смеју имати у селу где су насељени Арнауташи... Чим девојка дорасте у четрнаесту годину, родитељи је морају крити, јер, иначе, уграбиће је Арнауташи. У Приштини и по свима другим градовима у Северној Старој Србији чим се спусти први сумрак нико не сме да остане ван своје куће, свако се затвара у своју кућу из које не излази док добро не сване, а може се замислити како је тек Србима у селима који су остављени на милост и немилост разузданих Арнаута. Сила турске власти извршује се само над Србима... Потпуно је оправдана ова изрека: „За Србина никде мира ни весела данка“. Србин се тешко решава да напусти своје огњиште и без велике муке и невоље он то не чини. Он трпи и сноси или кад јади у подгрлац дођу, он убија јасртљивца, оставља своју кућу и своје имање и бежи да тражи склоништа за своју чељад па се враћа да се свети онима, због којих је и крив и дужан морао напустити своје огњиште. — На овај су начин напуштена читава села и отуда је дошло расељавање Срба а насељавање Арнауташа. За пример да наведем само то, да је у 1890. г. на Косову било 3150, а већ 1898. г. само 2400 српских кућа. Дакле само у току 8 година расељено је са Косова (Приштинска каза) 750 српских домаћина!“.

Поред зулума, у новије доба је све више било и својевољнога потурчивања и поарнаућавања.

Има пуно случајева где би Турчин или Арнаутин дошао у српску кућу, донео би нешто каве, шећера и дувана, и засео би ту данима. А домаћин га и не сме и не може, а многи и

неће, да отера; или се све нада да ће незвани гост сам отићи или да ће неке олакшице учинити у кући. Међутим он се на тај начин, мало по мало, упозна и почне се мешати у домаће односе. Ако се догоди, а то је готово редовно бивало, да домаћин скара жену или које женско чељаде у кући и Турчин или Арнаутин се стави на страну ових чиме се и препоручи за њихова заштитника. Доцније, он почне и забрањавати домаћину да се маши жене или кћери и, ако се деси да овај ма за што удари жену или ћерку, ове су готове да се ставе под агину заштиту. Тако се улази у интимност с агом и — пропада се. Отуда је и дошло да су се пољаци били толико осилили, да су се они птили и одобравали су или не, да ова или она девојка пође за овога или онога, и решавали готово све брачне спорове. Види откуда оволике „потурке у Црвеном граду“ (J. X. B., Јужна Србија II, с. 297).

По општем предању и многим песмама у нашега живља у Скопској области зна се о великом зулуму над Хришћанима, нашим живљем. У овој области по арнаутском и турском зулуму често су употребљаване изреке и припеви нашега света: *Деца песок прозобаа, старши права пройасаа*, (J. X. B. Скопље.. стр. 334).

Од Шабанагића, а нарочито од Ђубега много су Васојевићи пали и страдали. Он је био Васојевићима крвник над крвницима и веће зло од свакога зла. Колико је он Срба поубијао, колико их је повијешао, а колико у његовој хапсани на Вруји помрло? Он их је вјешао, и из његовог времена позната су вјешала у Сутјесци. Он их је убијао. Из његовог времена познато је стрелиште у Беране Милете Зоњића првог Васојевићког јунака са још неколико његових другова (M. Велимирин, Браћво VII с. 34—37).

У Нишком и Скопском пашалику где су арнаутска насеља у својим периферијама према истоку наш је народ страшне муке претрпео. Године 1829, 1836, 1839, 1842 црне су године за наш живља у поменутим пашалицима. (J. X. B. Арнаутски покрети V с. 16).

По Т. П. Станковићу (На н. м. с. 98 и 106):

„Срби становници око цркве Самодреже једва су живели ор арнаутских зулума... стално су казивали: Само што смо живи, или оваквога живота боље и да није.“ — По Др. Т. Смиљанићу насили су Арнаути отимали у Поречу земљу и оснивали читава села. — По истом писцу, у Горњој Реки, Арнаути су зулумом заузимали земљиште и насељавали се. (Насеља 28 с. 266; Насеља књ. XX с. 77). — И Польничку су област Арнаути и насиљнички насељавали. Срби Польчани били су у непрекидној борби са Арнаутима.

„Наших дана: г. 1893 уграбише арнаутиши Петру кћер Павла Капанчаревића из Витине у Гњиланској кази и кад су је довели да пред влашћу у Гњилану изјави како ће да прими ислам, она, охрабрена што је ту видела свештеника и Србе чланове Меџлиса изјавила је како су је Арнаутиши силом дотерали и како она неће да мења веру. Сали-Бисла жандарм наредник који је прислушкивао на вратима и чуо све што је Петра изјавила, потегне револвер те на очи власти из неколико метака на месту убије Петрина оца Павла и мајку Милену, па безбрижно с мартинком о рамену ухвати поље и сербез оде у качаке“.

О зулуму в. и Dr T. Смиљанића (Насеља С. К. А. XX с. 77) и др.

Да не понављамо како су Турци, 1875 г., у Солуну убили француског и немачког консула због тога што су се ставили у одбрану једне хришћанке од превођења у ислам!

А како је још пролазио и пропадао наш свет од зулума турског и арнаутског опширењије види I и II књ. J.X.B: J. Ст. Србија, с. 314 — 316 и с. 251, 268, 273.

Негде пре 100 година у роду Љубанаца у селу Ослару била су два брата па се поделили. Мајка остала код млађега сина. Једнога дана вејала браћа грах на једном прогону; још кад се делили прогон им остао заједнички. Око поделе граха старији брат се најути на мајку и удари је. У том дође млађи брат и потегне и убије брата. Од страха од власти убица побегне у село Лучане где је било хоце и стави се под његову и арнаутску заштиту и, да избегне казну, прими исламску веру. Сами потури Љубанци казују да се њихов предак помусламио и поарнаутио што је убио некаква зликовца који је досађивао селу! Поисламљене Љубанце зову Потури. По њима се и махала њихова зове Потури. Сада (1910) их има девет кућа и они се с православним Љубанцима сматрају за једну вамилију; посећују се и женскиње поарнаућених не крије се од мушких Љубанаца.

Иако државне власти нису инсистирале да се Хришћани муслиманизирају, равнодушне су биле према притиску Турака и Арнаута над Хришћанима у погледу насиљног исламизирања. Шта више и сами Турци, приватни људи, па и црквени људи радо су прихватали свачију жељу за исламизирање, али, чим би се тај чин свршио настала би њихова нетрпељивост па где где и презир према уљезима у ислам.

Год. 1863 у Врању, члан Идаре-и-меџлиса, првак врањски Стојан X. Погачаревић одбио је да стави свој мухур на акт о прелазу у ислам једнога сељака из села Требешића, и тај је акт отишао ад-акта. Али врањски Турци, иако су, иначе, релативно били добри, њих четворица, покушали су да Стојана убију на његову имену; и убили би га, да га силом нису одбрали радници који су се ту нашли.

Доста је што су ислам ширили помусламијени Арнаути. О томе има изрека и песама (Јиречек, Thalloczy с. 86).

Тодор П. Станковић (Путне белешке с. 105) забележио је и ово: „24 аугуста 1890 дођоше к мени Милош Илин-Лилић из села Муховца, на Косову, жена му Неда и синчић Јорга, који нису знали српски већ само арнаутски. Побегли су из Муховца, јер су их Емин Абулах и Ахмед браћа Мехмедовићи из истога села приморавали да се потурче, да приме ислам с претњом ако то не учине да ће их побити. Пребегли су у Србију и насељили се у Топличком округу.“

*

Већ сам помињао како је наш помусламијени и поарнаућени живаљ пролазио са својим материјалним језиком; како су га једни дugo сачували а други га брзо изгубили.

Мил. Велимировић (Годишњица 18 с. 124—133) узима да су од Плава и Гусиња низ Дрим пола племена по језику српска. У Доњој Влаинци и Пепићу има нешто Арнаута који и не знају другог језика сем српског. А Арбанаси Пљанчари знају говорити по арбанашки, а најбоље се служе српским језиком.

Јастребов, (Податци с. 133), држи да су после себе кад је српско име постало синоним бунтовника и помусламијени Срби почели примати арнаутски језик, да би се довошли Турцима (властима).

У Гусињу, од 25 села у двадесет су Срби а у пет Арбанаси. Они су досељеници из Климената и њочели се шириши и по другим селима. Српско-турски ратови 1876-78 г. врло мало су зашкели српског (православног) народа у овим спранима.

У Плаву чувене су куће мухамеданских Срба: Медуњана, Шеовића, Луковића, Шабовића или Феровића. Јако се множе Арбанаси и радо се жене Српкињама робећи их и отимајући их, и већ су се скоро тхи Пећи насељили. Говоре арбанаски и српски. У Гусињу су претежно Арбанаси а у Плаву помусламијени Срби. Ови други очували су језик којим су и говорили. И Арбанаси — то су поарнаућени Срби, задржали су језик, иако слабије. Арбанаса је бројно више.

У Опољу има Арнаута стarih људи који никако нису хтели променити свој прави српски језик на арнаутски. Српски се у самој Љуми могло чути још 1800 двадесетих година. Год. 1870 Јастребову су (Податци на и. м.) Љумљани казивали да су и њихови очеви, од прилике око 1800 двадесете г. још говорили српским језиком. А 1800 седамдесетих година нико више од становника у Љуми није знао српски. Ових година говорили су српски још у селима: Жужне, Бабање и Грекој. — Истих година, нешто потурчених Опољаца с Гором почели су говорити арнаутски, иначе сви говоре месно српски.

По Јастребову (Податци с. 129) садашњи, односно 1870 г. становници Радомира, Калиса, Чајља, Топољана и др. села с променом вере лакше су могли заборавити свој језик, јер су готово са свих страна окружени Арнаутима с којима су били у већим односима; при том Љума је служила као и сад за прелаз свих Арнаута из Мате, Мирдите, Фанде и свију уопште становника некада Дукађина.

У Опољу, у селима Планику и Шајновцу жене, релативно, до скора су говориле само српски. А у свем тиквешком селу Тимјенику, у 273 помуслимањене куће има само ћећ жена које говоре шурски.

Готово у свима селима у којима одавна живе Арнаути и Арнауташа не само имена села него и делови сеоских атара *још и данас носе српске називе*: Царева чешма, Шишевац, Овинац, Обедник, Урошева чешма, Млака планина, Дубљани, Семани, Штавица, Кобиља глава, Крсти, Врело, Дуало, Ројеви, Пољана, Катин зебел, Сењаке, Врања, Рибнице и т. д.

Ово је колико има сачуваних српских имена места у сада арнаутским селима у нашим земљама али има толико изврнутих имена, да се једва могу да распознаду као имена нашега језика. На пр.: у ужој дебарској области Мала Река — Грика Вогле — на левој страни Дрима посгоји село *Зрчан, Зрчани*. Год. 1913 је било чисто арнаутско насеље. Тако га и зову и пишу и Арнаути и Срби православне вероисповести. Турци су га писали и изговарали *Зирчан — Зирчана*. Бугарски писац В. К'нчов (Македонија 252) забележио га је чак и Жзърчанъ! А кад сам био у овом селу (1913) пало ми је у очи да га и људи и деца зову *Срђан* и *Срђани*. — По повратку у Дебар срео сам се са хоџом који је родом био из Зрчана — Срђана и каже ми да је чуо да сам био и у Срђану. Какав Срђан, одвратио сам му ја, кад је то *Зрчан*.

Не је г..., от татковци и дедовци ни је остало да је тој Срђан и мије го такој велиме.

Видећемо да су до данашњег дана у свима јужно-источним периферним крајевима и у Арнауташа очувана многа презимена на ци и на ић. — На тај начин у пола Полужскога бајрака и у већини Задриме сачуван је наш језик. Због тога су наши помуслимањени у кући говорили српски; многи су избегавали и мешати се с правим Арнаутима.

По Цвијићу (Антропог. с. 198) Љума, Опоље, Гора, у неколико и Сиринић насељаване су Арбанасима и у њима је поарбанашавано српско становништво.. али је тај процес ишао лагано јер су и у Љуми још 1820 г. многи знали српски, а у Опољу је, до пре 30—40 година било још старих људи који су српски говорили. Сада (1895 г.) ниједној од ових жупа нико незна српски.

Више него турски научили су наши помуслимањени и *арнаутски*. Такав је случај у северно-западним крајевима Јужне

Србије. На југу, арнаутски језик је највише примљен у Кичевској и Гостиварској области где је и притисак арнаутски био најјачи (Од мене: Муслимани наше крви с. 54).

У целој Гори свега два помуслимањена села говоре арнаутски и то: Радеша и Лештани. Арнаутски језик су примили орођавањем — женидбом и удавањем.

По Бр. Нушићу (На н. м. с. 38), Љума је засебан бајрак. Љума XVIII в. сва је била српска. У њој се још 1820 г. многи служили српским језиком.

Напротив, има случајева у Призренској области где Срби остану Хришћани па, будући у мањини, забораве свој језик и говоре арнаутски. Исти је случај и у Горњој Реки (Др. Т. Смиљ.: на н. м.).

Као Љума у току XVIII в., и Опоље је изгубило свој српски језик. У овој жупи са 1085 кућа са 4425 душа сачувани су само где који српски обичаји. А за нека села и породице зна се кад су се и помуслиманиле, и како је текло њихово поарнаућавање. — Због тога Цвијић, како сам већ поменуо, држи да се поарнаућавање нашега живља у неким местима у корак може пратити. У Ораовцу, тек у последње време (до XX в.) помуслимањени Срби почели су говорити и арнаутски. Помуслимањени и поарнаућени Срби материји језик су напустили и због тога што се жене Арнауткама.

За време последњега рата био сам у овоме месту и његове становнике нисам могао разликовати ни по вери ни по нашем језику, а било их је који су се издавали за Србе, за Турке и за Арнауте, три народности.

Т.П.Станковићу (на пом. м. с. 20) причаје старац Абдулах из Кончуља, села на Морави у Гњиланској области, да он зна кад Арнаути његови сељани и сељани многих других „арнаутских села“ *нису знали добро говорити арнаутски*. У свима тим селима поарнаућени Срби већ су заборавили српски.

До скора су и Баланчани говорили само нашим језиком, па су се почели мучити и говорити арнаутски, и почели се и издавати за Арбанасе.

О насељавању Арнаута у Горњој Морави, у том крају постоји српско предање да су била три брата, родом негде из Призренске области, од којих је један био православне, други католичке а трећи Мухамедове вере; православни се звао Сава, мухамеданац се звао Асан, а католик Глигорија (по другима Дукадин); и од ове три породице намножили се Арнаути. У Горњој Морави их је било све три вере (J. X. B.: J. Ст. Србија II с. 137).

Обоки (Исшибет) село у Дебарској области мешовито је са око 400 становника. Већина је наших помуслимањених, а поред православних има нешто и „Арнаута“. И „Арнаути“

никако неће јавно и пред више људи, признати да су били једно исто са садашњим својим суседима хришћанима... да никако нису једно, и тврде да су били *бар католици*, а у кући говоре *српски*.

У Тетовској области, *наших дача*, до пре 40—50 г. маса села је било *Торбеша*, помуслимањени Срби, па су се мучили и довијали — највише женидбом у Арнаута — и научили нешто арнаутскога и почели се издавати за Арнауте. Исти је случај у овој области и са *правим Турцима*. Њих има у селу *Теарцу*, и до пре 40—50 г. говорили су чисто турски па су, за последњих 50 г., научили опет нешто арнаутски и издају се за праве Арнауте (*Моја испитивања*).

По моме испитивању, у *Пологу* (Тетовски и Гостиварски крај) до пре 40—50 год. у многим селима су Торбаши, помуслимањени Срби, говорили српски па су почели учити и арнаутски језик и почели се издавати за Арнауте. Неки су, многе од њих, погрешно, и бележили као Арнауте. Таква су села: *Горјане*, *Сенокосе*, *Врањевце*, *Челотек*. Сада се још само у Челопеку нешто српски чује. Раније од ових Срба муслиманске вероисповести насељили се у села *Милешино* и *Слатино*, па су, релативно до скора, говорили и српски док нису почели говорити само арнаутски. Први нови насељеници у ова два села били су такође Торбеши из Призренске области.

У селу Врањевцу, на пр.: до пре 40—50 г. нико ни речи није знао арнаутски, а од неколико година на овамо још само старији људи знају по коју нашу реч. Мешањем с Арнаутима и већ поарнаућеним Србима становништво ових села примило је и њихов језик и поарнаутило се. Исто тако наши Торбеши у селима *Речици* Горњој и Доњој заборавили су већ српски и сасвим се поарнаутили. Пре неколико година у овом селу је и наша црква отворена. — Напротив, наши Торбеши у *Јеловнику* и *Урвићу* и до данашњег дана (1920) сачували су свој материјни језик.

Сељани у *Пороју* и *Цешишту*, до пре 30—40 г. нису знали ни турски ни арнаутски; говорили су само српски месно, као већина Торбеша, па од 30 г. наовамо почели су се издавати за Арнауте. Исто је овако и са муслиманима наше крви у селима: *Палчишта*, *Седларци*, *Ново Село*, *Чајле* и *Бурђовишта*. — Сви шездесетогодишњаци у *Пологу* знају да су становници села *Гелца* говорили *само српски*, а већ од толико година у овом селу говори *само арнаутски*.

У селима јужнозападно од Тетова: *Новаку* и *Новом Селу* живе муслимани наше крви — Торбеши — који су до пре 40—50 г. говорили само месно српски, па мешањем с Арнаутима, женидбом и удавањем, научили су арнаутски и издају се за Арнауте. Исти је случај, нешто раније но у овим селима, био са нашим Торбешима у селима: *Вејце*, *Шийковица*, *Вешале*, *Камењане*, *Градец*, *Селце*, (*Кеч*) и др. Још има живих људи

и у Тетову, између осталих и г. Александар Парлић и у поменутим селима који памте све ово. И сами старији „Арнаути“ у поменутим селима све ово овако и знају и казују.

Изнео сам да има доста насеља муслимана наше крви где се у једничким насељима са Хришћанима никако не мешају, не опће; негде се са својим сељацима Хришћанима и не поздрављају. Истога се потурчењаци у овим местима најлакше и највише и претапају у Арнауте.

Таквих случајева има и у Опольу и у другим крајевима у Призренској области, у Горњој Реци и у Косовској области:

„Село *Јежинци* испод *Љуботена* зна се да је до скора било српско и имало око 40 кућа; од неколико година на овамо је чисто арнаутско, односно поарнаућено (Цвијић, Антропог. с. 207). На стр. 209, Цвијић је забележио да је пре 140—150 г. дошла арнаутска породица *Вишовићи*; у *Длабочици* дошла породица *Цековићи*; у *Горанце* *Капетановићи*, — од неког времена на овамо сви су Арнаути.“

У *Падалишту* поарнаућени су Словени који су били наши *Торбеши* (стр. 209).

„На Косову има још живих стараца који памте када су у *Качанику* живели Срби који су се од зулума раселили. Од тих расељених породица једна је у Чучеру у Скопској Црној Гори, у чијој сам кући, 1894. г., као консул у Скопљу, био, а то је кућа Павла Цветковића званог Качаниклија и брата му Николе (Т. П. Станковић, на н. м. с. 75).“

„У Јањеву утврђено је да је раније било и православних Срба, а сада (1910) нема ни једнога православног већ 32 куће Срба католика и 60 арнауташа (Т. П. Станковић, на н. м. с. 93).“

А г. 1610, на свом путовању по Арбанији и Старој Србији, у Јањеву (Giagnevo), барски надбискуп Марин Бици нашао је „120 kase de Latini, 200 de scismatici e 180 de Turchi“. — што значи: 120 кућа католика, 200 к. православних и 180 к. муслимана. (Starine XX с. 122.), па нису ли ових 60 кућа Арнауташа поарнаућени *scismatici* — Арнауташа!!

Исти однос држи и у још којим местима у Ст. Србији онога времена.

У пролеће 1900 г. на Скопској станици слушао сам разговор између удове Али паше Гусињца, Шаси хануме која се из Цариграда враћала у Пећ, где је стално живела, и директора наше гимназије у Скопљу, Илије Вучетића, и чинило ми се као да слушам *праву православну љећанку*. А кад јој је на њено питање: откуд оволови наш отмен свет на станици, директор Вучетић објаснио да су то српски просветни радници и раднице у Скопљу који чекају свога друга из Београда, ханума је гласно узвикнула: о, живели да Бог да, па је и руком махнула — као отпоздрав....

У селу Велгошти (Оридско), до пре 50 — г. (1913) били су Торбеши-помуслимањени Срби, и родови им се звали: *Мућовци, Јушовци, Буровци* и др., а од неколико година научили арнаутски и издају се за Арнауте. И зна се за старе свештенике који су их, до пре 90 — 100 год., опслуживали као Хришћане.

По саопштењу Цвијића (Основе IV с. 1240), у Пећкој области позната су презимена Арбанаса мухамеданаца: *Баљевићи, Биберци, Бљакићи, Бљачкари, Броћићи, Вељевићи, Вуклићи, Вунфовићи, Госнићи, Дишићи, Дрешевићи, Бељевићи, Заимовићи, Зекићи, Ибићи, Касановићи, Климентовићи, Колчаковићи, Красовићи, Курацовићи, Куртуњићи, Липићи, Лоцићи, Морићи, Муратовићи, Нилићи, Сукићи, Суљићи, Тараковићи, Феризовићи, Хотићи, Шереметовићи, Шкодрићи...* (В. Основе и даље).

М. С. Милојевић (На н. м. г. 1871) запазио је да сва младеж помуслимањених Срба на Косову већ говори арнаутски. За неколико година, писао је Милојевић, они ће сви бити Арнаути или Шкипи. Арнауташ, кад га тко сме и може прићеснити, признаје да не зна арнаутски и да говори *нашински*; признају да још нису могли научити арнаутски и да не воле тај језик. Старци њихови ретко да коју знају.

По Цвијићу (Основе IV, 1011), *Помаци¹⁾* у Реки Горњој сасвим су поарбанашени. Словени исламизирани, поглавито при kraју XVIII и почетком XIX в. после исламизирања брзо су примили арбанаски језик. Још има Помака који говоре и словенски и арбанаски, али први често већ као туђи језик.

По Др. Т. Смиљанићу (Насеља С. К. А. XX с. 79), у Горњој Реки све становништво говори арнаутски, а делом је српско. --

„Данас (то је 1925 г.) становништво Горње Реке, као што је изнето, говори арнаутски језик, али измешан са српским речима. Арнаути од Добра исмејавају Горњореканце због исквареног им арнаутског језика, па их називају подругљиво „Торбеш”. Овде постоји извесна мешавина Срба и Арнаута. Првобитно је становништво данашњих села било српско. Видели смо и да су имена села српска. Досељавали су се Арнаути, и српско становништво није могло да их асимилује, већ је почело да прима поштост од њих. Затим је услед све већих зулума настало турчење и Арнаути су асимиловали српско становништво. Један старапа у Богдеву, сада православни Арнаутин, памти српско порекло, и каже: „језик изгубисмо, али веру не”. Други један стогодишњак

¹⁾ Ни у којем нашем крају наше сународнике исламске вероисповести не називају, нити се сами називају *Помаци*. Тај назив за помуслимање Бугаре постоји само у Бугарској. У јужне наше крајеве донет је за време Српско-турскога рата 1877—78 г. Донели су га муҳаџири из Бугарске.

у Беличици причао ми је, да до пре 80 година у овом селу нико није знао арнаутски. Како су почели да говоре овај језик и он не уме да објасни. У селу Леунову и Маврову зна се да је узео маха арнаутски језик како су се доселиле неке арнаутске породице. И чим би се неко оженио Арнаутком, цела кућа научи арнаутски. На говор су утицали и „момци”, који су били увек Арнаути.”

По Т. П. Станковићу (На н. м. с. 43 — 49), у селу Лаовцу, скоро су (пре 40 г.) помуслимањени и поарнаућени и у селима Владову и Летници Арнауташи су и говоре српски.

Може се рећи да у свима крајевима где живе Арнаути наше крви бар 80 до 90%, називи су не само села већ и делова сеоских атара, брда, река, планина и потока чисто српски. И у самој Дреници, до скора гнезду најљућих Арнаута, сви су називи поменутих објекта били српски.

*

Разумљиво је да је и српских традиција о српском пореклу и православљу сачувано у Арнаута наше крви, у Арнауташа у свима нашим крајевима у којима они живе.

Т. Р. Ђорђевић у Браству VII с. 99. пише да су Арнаути у Топлицама знали Праведни косовски гроб на коме су и кандило палили.....

По Т. П. Станковићу (На н. м. с. 125), дренички се Арнауташи отимљу о Милоша Обилића и држе да је он из њихова села Кобиљева. И песме певају о њему уз гусле. По М. Миљанову (Племе Кучи с. 15):

„Војвода Миљан с Васојевићима кад су били у рат с Турцима велики су над имали на превјерену браћу у Старој Србији, на Бињак Алију и Племе Кастранића. По истом писцу, арбанаско племе Кучи у половини 15 в. било је православно. — Кастранићи су сви, сада, мухамеданци, а од тих већина латини, па све три вероисповести говоре „брате” где би се видели. Ово умије рећи и најпростији чобан који овце чува. Ова племена страдала су у једно вријеме, селила се (и вјере промјењивала).

По моме испитивању (Ј. Ст. Србија II):

Емурулах ефендија из, онда (1910), чисто арнутског села Оравице у Прешевском срезу још пре ослобођења овога краја (1912) јавно је казивао да су његови стари били хришћани — „латини“ кад су се овде насељили. Још се код његових рођака по таванима помичу бурила од вина и ћупови у којима је држана масти. Готово свуда је као правило да какав питом поарнаућени Србин, кад већ хоће, или мора, признati да су му стари били хришћани, неће признati да су они били православни с тога што се налази међу православнима, и да се не би сасвим с њима изједначио, да је нешто друго од њих, рећи ће да су му стари били латини.

А видећемо да су Арнаути наше крви у свима крајевима, па и у онима где има стварних Арнаута католика, светковали извесне хришћанске празнике у години по православном календару.

Арнаутско женскиње у селима Норче и Ораовице у Прешевском срезу најлепше је у целом срезу. И имају, Арнаути, предање да су Норчанке помуслимањене Српкиње после Косова (1389). Поменуо сам да се зна да су Арнаути увек грабили лепе српске девојке па, укрштајем, и испале онако лепе Норчанке. Ово о Норчи, и да су потомци помуслимањених Срба казивали су сви Арнаути у овоме крају. И сматрају Норчу за матицу свих арнаутских села у Прешевском срезу.

Има дosta случајева у селима у овоме срезу где се арнаутске породице заваде између себе па једна другој припремају: камо му граџана на тавану у којима су кували свињско месо с купусом!

У Липовици и у Билинцу (гњилански Изморник) живе Арнаути и о месним догађајима имају предање као и православни.

Арнаути који су се мирним путем насељили у селу Барју (Пољаница) били су „каури“ (од „латини“) и доселили се пошто се тек били помуслиманили. Кад су се доселили, доћерали свиње и за дugo су се држали као Хришћани. Имали су обичај (Османовци) да на Св. Николу кувају пшеницу; да на раонику пале воштане свеће и да једу свињско месо. Ови Арнаути су седоцније јако осилили и почели од Срба отимати имање.

Арнаути у селу Црцавцу досели су се из оближњега села Барја. Мајка им је била „каурка“ — (Српкиња) (Насеља III с. 204.).

По мојим подацима:

И Пелигари међу Арнауташима у околини Сурдулице и преослобођења 1878. г. издавали су се за Арнауте. А имају традицију да су њихови преци до пре 100 г. били хришћани Срби и звали се Филип и Анђелко, па се од арнаутскога зулума помуслиманили и, временом, примили и арнаутски језик. А у кући су и у време ослобођења (1878) говорили више српски него арнаутски. Филип је добио име Суља а Анђелко Јусен. Јусеновом унуку родило се мушко дете и дugo се мучили да га крсте па нису смели, и дали му име Рама. То је потоњи мула Рама, добро познат по добру за српски живаљ и српске војне и грађанске власти око ослобођења Врањске области.

У селу Колибари у Кичевији доселили су се Сајовци из Зајаса и помуслиманили и поарбанашили староседеоце. Има их 74 куће. У с. Коларима има 24 куће Арбанаса такође из Зајаса, који су староседеоце или поарбанашили или

пропудили. У селу Стрегомишта дошли су такођер Зајашани па су сељане овог села такођер помуслиманили и поарбанашили (Насеља XXVIII).

По мојим испитивањима, из села Врбана у Прешевском срезу, пре 90 до 100 г. Арнаути суседних села пропудили су, од православног рода Матушковића целу једну велику породицу. Отишла у Врање да се колико толико заклони од насиља ових Арнаута, а остатак овога рода почeo се издавати за „латине“ па се ипак морао помуслиманити и поарнаутити. Многи су се, и као Арнаути, дugo по оцу називали *Деда Мијајлови и Машућкови*, и држали се у сротству са православним Машутковићима у Врању. И данашњег дана (до 1910. г.) се у многим селима око Врбана казује како је поарнаућени Деда Мијајло залазио по православним кућама и, потстарост, тражио вариво, — кисео купус са свињском пастрмом.

У прешевским селима постоји традиција да су се доселили као „латини“ из Скадарскога краја и да су говорили српски.

*

Из досадашњега се излагања види како су се наша племена и родови под Турцима цепали по вери, па доцније, и по језику, и то нарочито откако је наш живаљ све више почeo примати исламску веру и, у многим крајевима, издавати се и претапати се у Арнауте. О томе има нешто бележака и из релативно ранијих времена, а главне белешке датирају из времена од пре 60—70 г.

Арнаути наше крви и наши православци, све до пре 50—60 г. држали су се за једно племе, иако су, вером и језиком, одавно били подељени. Тако, за једно се племе држе Берише и Вушовићи из Велике. Муслимани верују у „бесудно доба“, а пре тога били су православни, а нешто и католици. Променом вере изгубили су свој језик и име, а остао им племенски назив (Марко Миљанов, Племе Кучи).

По М. Велимировићу (Годишњица XVIII с. 127) Крастеновићи рођакају се с Васојевићима и држе да су од два брата: Васа и Крсте. И да није овако, само њихово поимање — резоновање, доводи на ову мисао.

„У данашњем времену — крајем XIX в., од извора Пећскога Дрима десном обалом све до утока његовог у Бојану племенским животом живе православни Срби и Арнаути муслиманске и католичке вере. По језику, они су, углавном подељени на двије половине: Једна половина говори српски, а друга арбанашки. Арбанашку половину дели вера на муслимане и католике, а српскога се језика држе сва православна и муслиманска племена на Лиму. А подримски и скадарски Срби говоре српски и арбанашки“.

По С. Х. Ристићу (на н. м. с. 47).

Браство

✓ Једноплемени су Шекуларовци и Кабаши, па први су православне вере а други Арнаути муслумани. И сви славе Св. Јована Крститеља. Понекад неке муслуманске породице из овог племена издају се и пролазе за племе Гаш. То чине због тога што је ово племе значајније, говорећи да су им Св. Јован и Св. Петка били спасиоци и по том да је све једно: би ли славити Св. Јована или Св. Петку.

По истом писцу „и племе Клименћанско чине Срби православни и поарнаућени“. Једноплемени су и Кучи и Бериши, па Кучи су Срби, а Бериши Арнаути. А оба рода славе Св. Николу...

„Преласком у Мухамеданство, нека лица из племена једног (истог) свог патрона изгубили су, а оставша лица у хришћанству из истог племена таквог су задржали. Но и код оних лица која су у мухамеданство прешла, предањем сачувано је ако и слављено није било име патрона праједова њихови, откуд дан данас (1864. г.) и постоји то да по племену и фису једно а по верозакону два, једно другом противна елемента сачињавају у суседству живећи људи“.

По моме испитивању још 1898. г., сви становници села Жеговица у Гњиланској области, једнога су фиса са православним Србима у Гњилану, Раданцима. Раданци и Жеговчани су се држали за блиске сроднике и то у мушкији лијнији. И одлазили су једни другима у посете. Арнаутско женскиње се није крило од својих мушких сродника Раданаца. И једни и други славе и једну исту славу (З. нов. с. с.). Тај дан Жеговчани празнују као највећи празник.

„Једноплемени су поарнаућени Срби који се називају Горанци и Љумљани и Срби православни у њихову суседству који се називају Митровачко племе. Св. Димитрије је светац и једнима и другим“.

По С. Х. Ристићу (на н. м. с. 46)

„Преласком овим (у мухамеданство) незaborавише не само они неке из својих верозаконских обичаја, него се стараше и млађим својим такове преповедати. Између прочи попајзнатији је у њи био тај, што су име свог племена задржали, а са овим и сами Светац, кога су праоци њиви славили у њи је значајним остао. Најзнатији такови племена, у колико сам могао дознати, има 12, а у колико су та за саму историју потребна, а и што тирјанство турско раји чинећи се увеличавају нашао сам за нужно према узнају назначити их... У Срба веру мухамеданску примивши, као најзначајнија је породица, племе — арнаутски фис — сматра се она, која племену такво зовом Гаш припада. Ово племе за патрона свога држи Св. Петку, што причињује те Србе христијане, који за патрона Св. Петку имају, киње и убијају, само да би такови христијани другог патрона

себи изабрали, ер они држе да је за њи понижење оног светитеља славити кога и Христијани славе“.

Племе Шаља слави Св. Аранђела Михаила, а мање је од племена Гаш, но и оно као и племе Гаш Србима христијанима причињава невоље и беде.

„Племе Крастићићанско у Арнаута зовемо, а у Срба Његушко, Дробњачко. Ово племе има за Патрона Светог Ђорђа. Арнаути овом племену припадају, сами изображаји Св. Ђорђа млађим својима, као значајност преповедају са препоруком да и они сами млађе своје у овом настављају“.

„Племе Кучи у Срба, а у Арнаута Бериш, за патрона свога има Св. Николу. — Племе Хот и у Срба и у Арнаута под тим именом познато. Патрона свога има ово племе Свете Врачеве. Ово је племе (више) у Срба но у Арнаута знатније. — Племе Таворско у Срба, а у Арнаута Таш, имају за свог патрона Еванђелиста Јована. Назвање овог племена „Таворско“ мислим отуда произлази што је Свети Јован на Гори Таворској са Христом пре страдања бивао...“

„Племена ова по некад у љубави једно с другим живе, а понекад тако се једно против другог озлоједе, да разбојничким четама једно на друго напада и туче се, у коју борбу и друга племена учесници бивају. Борба ова њихова много невине српске крви стаје“.

По Dr Томи Смиљанићу (Насеља С. К. А. XX с. 78:)

„Боловићи живе данас (1925) у селу Пожарану код Гостивара и у Тетову. У селу Радомиру, у Калису, на западној страни Кораба живи та иста породица Боло-ћаја. И док су Боловићи у Пожарану и Тетову Срби православне вере, дотле су у Радомиру Боло-ћаја данас мухамеданци и сасвим поарнаућени. Боловићи су избегли из Радомира пре 150 година, и памте да су се са заосталим у Радомиру некада својакали и ишли у госте једни другима.“

Има случајева где се неко помуслумани и прави већи од правог Арнаутина па се потстарост врати у православље. На пр.: Петар Фатић из села Коњуха у муслуманству добио је име Таир Фата, па се потстарост вратио својој вери у толико што је сам почeo долазити у цркву, држао посте и почeo се дружити с Хришћанима. — И у Лиму су се многи Васојевићи поново крстили (М. Велимировић Годишњица XVIII).

Поарнаућени Срби-Арнаути од правих се Арнаута-„Арбанас“ разликују и по извесним чисто српским и хришћанским обичајима, које они, бар у прво време, држе и врше највише у чисто арнаутским - поарнаућеним селима, односно у онима где нема православних њихових сународника. У помешаним „арнаутским“ и српским селима, помуслуманијима не допушта вршење православних обичаја верска

суревњивост и узајамна омраза због промене вере. Као што сам већ поменуо, Арнауташи се суревњиво устручавају од свега онога што би их открило као доскорашње хришћане.

По Мјур Макензијовој и Ирбијевој (Путовање по Словенским земљама с. 326):

„Број муслиманских Албанаца не треба мешати са бројем Албанеза који се зову Муслимани. Има читавих села тако названих Муслимана, који су сви у потаји хришћани... у болести они често траже да им хришћански свештеници читају молитве а о извесним празницима пуно их је у цркви Дечанској; долазе да одстоје службу у част светаца од освете којих се боје“.

Јастребов (Податци с. 128—133) пише да су:

„становници у Опољу потомци Срба може се судити по неким српским обичајима који су се још сачували по неким селима која су мало даље од Бродосана. У селу Планику, Шајиновцима и у Косовцу још и данас (1875 г.) становници по празницима, а поглавито у дане венчања воде коло чисто српско као што то бива код свих Срба у Средској и Сиринићкој жупи“.

Било је у обичају пре 30 г. (од 1875) ставити бадњачице. Сам бадњак одавно су престали чинити јер су морали уз њега *крсш чиниши*, што је било противно њиовој новој вери. Али сад су тај обичај сасвим заборавили.... мушки су им главе зими на гурбету. Упште по селима у Љуми светкују Св. Ђурђа и Св. Димитрија. У селу Побрег, које се налази недалеко од Топољана, Св. Николу славе 9 маја (с. с.). У селу Шитке исто тако. Љумљани славу држе по два три дана, гости своје познанике. У селу Тердину тек су пре 10 (1875) година оставили славу. Становништво овога села називају латинима, али су ови Св. Николу летњег славили 9 маја, по православном календару.

По истом писцу, обичај празновања Ђурђев дана и Митров дана држе и многи Арнаути у Опољу. И славу славе као стари свој празник. Ђурђев дан славе као и Курбан-байрам, и пуцањем из пушака. Тих дана нико ништа не ради и све су им радње затворене. Сада Шајиновци, звали се Соколовци (с. 87). На другом месту (с. 128) пише: „Опољци Арнаути“, и пошто су примили ислам, поред бајрама светкују и Ђурђев дан и Св. Димитрија и то не по католичком већ по православном календару. Ђурђев дан славе са великим помпом; играју српско коло, а доскора су и бадњачице постављали.

По Бр. Нушићу (на н. м. с. 125).

„Сиринићки Арнауташи нису се одавно помуслиманили. То се дододило у почетку XIX в. под притиском крававе Јашар-

пашине управе на Косову. Очувани су трагови православља: пале свећу о Св. Николи и о другим величим празницима по православном календару. — Они већ говоре арнаутски. И жене им говоре арнаутски, али кад се свађају куну се: убила те Света Недеља. — У Призренској Св. Тројици — манастиру, више Муштишта, у књизи приложника записани су и становници овога села српским именима.“

По Т. П. Станковићу, (на н. м. с. 125) Ђурђев дан Арнауташи на особити начин дочекују и прослављају. Ките се зграде врбовим гранчицама, чисте се дворишта и попрскају водом, и међе се мартифал засебно за мушки засебно за женске“.

„Арнауташке жене јз околине Девича долазе у Девичку цркву између Ускрса и Ђурђева дана и свака ће тада полежати поред гроба Св. Јанићија и оставити на гробу по коју пару, а која то нема она остави по које јаје, много пута и црвено офорбандо. Кад из цркве изађу, иду на извор Св. Јанићија те се умију и напуне тестије изворском водом, да се љоме на Ђурђев дан сви укућани умију“.

Као доказ да Арнауташи не знају за други Ђурђев дан и Ускрс сем православних, Т. П. Станковић (на н. м. 128) наводи ова два примера: „Православни митрополит у Призрену убијајио је био да о Ђурђев дану призренском паши шаље јагње. По примеру тога, и католички бискуп у Призрену за време Рустем паше, који је био Арнауташ, послао је о свом Ђурђев дану, дакле на дванаест дана пре нашега, јагње Рустем паши. И Рустем паша вратио католичком бискупу јагње с напоменом да он — паша — не зна за два Ђурђевдана, већ само за онај који ће после дванаест дана доћи“.

Гашани и Ђаковци празнују 7 јануара (с. с.) Св. Јована Крститеља. Краснићи у овоме крају светкују и Св. Арханђела Михаила 8 новембра (с. с.).

У селу Драјчићи под шарским Црним врхом било је 8 муслиманских кућа. До Српско-турских ратова 1876—78 г. и они су славили Св. Арханђела Михаила и Св. Јована по православном календару. После ових ратова, под утицајем хоџа, напустили су празновање ових празника и почели се издавати за праве Арнауте.

По М. С. Милојевићу (на н. м. I с. 117), на Косову и другде „има Арнауташа који се казују и за Турке и за Шипче што држе да се тиме величају. Међутим, по свему су прави Срби. Неки од њих и славе као православни.“ Самога Зумбера, пратиоца Милојевићева на путу 1871 г. по оним крајевима, светац је био Св. Никола.

Арнауташи се у околини Вучitrна и Митровице и поздрављају по српском. Жалио се Арнауташ у овом крају, што се,

кад се сахрањују, лицем не обрћу југу већ истоку као православни, и венчавају се само у недељу.

По Ив. Иванићу (Косово с. 151) знатан део северних Арнауташа — Гега — помуслимањени су и поарнаућени Срби. То се види не само по православним гробљима у њиховим селима већ и по обичајима и њиховим народним песмама.

Гашани у Горњој Трнави славили су (9 маја с. с.) Св. Николу, а Ашани Св. Петку. Клименти у селу Булатовцу славили су Св. Николу, — сви по православном календару. Неки су и колач месили и свећу палили, а на Бадњи дан куповали орахе.

По Т. П. Станковићу (на н. м. с. 129—130), кад су Марини у селу Забићу у Дреници носили крсте по пољу многи „Арнаути“ су отворили ограде од својих њива и ливада да прођу крстонше, — као што су ранијих времена тим путем пролазили.

У Дреници, у очи Бадњег дана, ломе ораје за употребу Бадњег вечера, да не би то чинили на сам Бадњи дан, да неби добили чиреве.

По многим местима у Дреници на Бадњи дан ујутру Арнаути секу бадњак и то обрнути Истоку. Преносе бадњак кући и остављају га под стрејом, па га увече положе на ватру. Те вечери се окупију сва чељад и вечерају пите с орасима, пекмезом и разним воћем. Те се вечери растрви слама по кући и сву ноћ се веселе. Те вечери жене покупе остатке воћа и разбацају га по воћњаку. Те се вечери секиrom засецавају дрва која не рађају добро.

Арнауташи и дан дањи (1890) бадњачице зову палибожић. По Јастребову (Н. сп. с. 89), многе Горанке девојке и песме су (српске) певале у очи Божића. Ове песме и данас певају хришћанске девојке у Дебру.

Сви у Дреници знају дан свога крснога имена и тога дана ништа не раде.

По Т. П. Станковићу (на н. м. с. 128—129)

„Арнауташ се радује кад добије ускршиће јаје. Арслан паша Махмутбеговић, који је пролазио као потомак помуслимањене и поарнаућене српске православне породице, вратио је Латинима ускршиће јаје које су му послали о своме Ускрсу. Арнауташи око овога угледнога Арнаутина наше крви говорили су: „Ми смо од српске вере далеко колико љуска црнога лука од своје главице“. — По истом писцу (с. 113), Мајка Сулиман аге у Вучјатину говори српски и подржава многе српске обичаје. — Нема у Дреници села у коме нема бар једне православне цркве и гробља. Дубови (око цркава) још носе назив „Запис“. Рокови су им главни православни празници: Митров дан, Ђурђев дан, Петров дан, Св. Илија, Крстов дан, Божић, све по православном календару.“

Арнаути у Дреници до пре 40—50 г. Србе православне звали су *кушери* што арнаутски значи *рођаци*. Окумњавали су православце и свакога су убијали за освету свога кума.

По Х. С. Ристићу (На н. м. с. 47), „Племе Мартиновића у Срба, а у Арнаута Големовића названо. Срби овога племена за Патрона свог славе Св. Краља Српског Стефана Дечанског који је дан у Срба (познат) и под Мратиним даном или Мрчићним даном, а у Арнаута Св. Мину 11 новембра.

„Племе Џрњичко у Срба, у Арнаута Василичанско или Острозубничко названо; патрон Св. Василије Кесаријски звани Велики.“

По Јастребову (Податци с. 130), у селу Побрегу, недалеко од Топольана у Љуми, Арнаути су славили Св. Николу (9 маја с. с.). И у селу Шитке у Подриму до пре 10 г. (забележено 1875) славили су Арнаути славу по српском православном календару, а издаја се за латине.

По Т. П. Станковићу (На н. м. с. 138), Рам Јутан, првак у Дреници зна да му је слава његових стarih Св. Никола, а Цабаљ Обриња зна да му је слава Св. Димитрије.

Као Опољци, и дренички Арнауташи Ђурђев дан и Митров дан држе по православном календару. Доскора су и призренски „Турци“ та два празника држали као Курбан-бајрам.

Арнаути у селу Лалинцу (Пољаница и Клисура) славили су славу и напустили је тек онда када су им приметили Арнаути из села Трстене, да су ови на тај начин „пола Турци а пола Каури“ (Насеља III).

У селу Релану свима је познато, и Србима и Арнаутима да су сада (1912) арнаутске породице Палићорци, Гламвићарци и Радинци били Срби па се помуслиманили и с тим и поарнаутили. И саме ове породице доскора су казивале да су њихови стари били хришћани па се потурчили. (Ј. Х. В.: Јужна Ст. Србија II с. 135).

На Косову има још живих стараца који памте кад је у многим српским селима пред Српско-турски рат 1876 г. било више Арнауташа.

У селу Крчишту у Дебарском пољу сви Арнаути су рода Мусај и имају традицију да је овај род овде издалека доведен као ратно робље. А зна се да су само Хришћани били робље, па макар и ратно.

Село Лалинце у Пољаници било насељено Арнаутима који су, изгледа, можда били Арнауташи јер су имали обичаје исте као и код данашњих становника Пољанице — Хришћана. — Арнауташи из села Оруглице дошли су у село Лалинце (Пољанице). Једни су се звали Беинци и у многоме којечему се владали као хришћани: славили славу, чували свиње; на раонику палили воштане свеће о Св. Николи. У Лалинце дошли Арнауташи из још

неких оближњих села и били су већ помуслимањени... звали се Османовци. Дотерали су шарене свиње и вели се да су, као и Беинци, палили воштане свеће на раонику. Мисли се да су ови били Арнауташи јер су имали обичај кад метну кошницу на стожер на гувну, и обилазе стожер. — У Пољаници се казује како су Арнаути, који су се насељили у селу Добрејану и другде дотерали шарене свиње каквих дотле није било у Пољаници. — Арнауташи у појединим селима у Пољаници (Оруглици) као знамење чували кошуље на којима су били извезени крстови, који су им остали из времена када су им преци били хришћани. Тако, н. пр. тек што су се економски ојачали напустили су чување свиња, слављење славе и друго. Неки су тек у Пољаници помуслимањени (село Миовце). — Зна се да су Синанци Арнаути у Оруглици у Пољаници славили славу на Св. Николу. Осим њих пришло се за многе друге Арнауташе насељенке у Пољаници да су имали славу. Код многих постојао је обичај да на Св. Николу и Божић паље воштане свеће, кувају жито, жене им ишли на задушницу као и хришћанке; постиле као и хришћанке, и задуго се нису хтели турчти. (Насеља III с 109—170).

У помешаним селима у Прешевском срезу, и Срби и Арнаути све сељане онога села одакле им је мајка родом, називали су ујаком.

У многим арнаутским кућама и данашњи дан (1910) г. се чува по који крст или икона.

Многи старији Арнаути и њихове жене паље воштанице на наш Ђурђев дан, али то у помешаним селима држе у великој тајности. — Тумачи се да то чине из страха и осећања, да су њихови стари били хришћани.

Као што сам поменуо, добар познавалац Арнаута и Арнауташа, Јастребов, налази да Арнауташи у неким крајевима још и данас играју српска кола — *хороводни песни*. Тако, по њему та се кола играју у Опољу и Сиринићу, само што женскиње арнаутско и уопште помуслимањено не пева уз игру како то чини православно. И поарнаућени муслимани наше крви играју та иста кола.

*

Напоменуо сам већ да, готово свуда где Арнаути у нашим земљама живе не само имена селâ, планинâ и долинâ, рекâ и делова атарâ, него су се у њих доста задржала и лична имена и презимена из хришћанских времена. Тако је у свима нашим крајевима до крајњих граница нашег живља на југу и истоку, докле допиру насеља Арнаута наше крви — Арнауташа. Тако, у гнезду данашњег „Арнаутлука“ у нашим границама, у Дреници, имена српских има личних још и данашњег дана. Није се нарочито истраживало, али

нису ретка имена и презимена у Дреници: Ђокић, Велић, Марушић, Зонић, Гецић, Реџић и т. д. У самом Острозубу постоје презимена: *Виштић*: Фејзулах, Салих, Адем; *Караџић*: Рахман, Зека, и Рамадан. С презименом *Маћашић* су у селу Машучишту (исти бајрак): Фета Хасан и Муслија. У селу Јанчишту постоје *Пејковићи*: Ука и Дана.

У поменику манастира Св. Тројице (Призрен) има записаних имена Хришћана из села у којима није било 1875. г. ни једнога хришћанина. То су Језерце, Качаник, Модевце, Мечетово, Пагаруша, Добросељане, Острозуб, Гунцате, Лагловице, Скеробиште, Грнчаре, Стратиновце, Гиновце (Јастребов н. Спом. с. 113.).

Из писама митрополита Евсевија види се да је у Јањеву православних било још и концем XVIII в. (Исти с. 114).

Бр. Нушић (На н. м. с. 26), вели да још од пре 200 г. има приложника манастиру Девичу из Дренице све са српским именима.

И у Пећкој су области многи Арнауташи задржали своја српска презимена: *Стајановић*, *Ђекић*, *Гојковић*, *Лекић*, *Стојковић* и т. д. Ови Стојковићи живе у селу Бучану у коме још постоји православно гробље. Многи Арнауташи и показују гробове својих старијих.

По белешци Ив. Иванића (Косово с. 103) у дому ових Стојковића, у своје време, отседали су призренски митрополити. Стојковићи су славили Ђурђев дан, и мајка им је умрла као хришћанка.

По Др Т. А. Урошевићу (Насеља 28 с. 103—106):

у селу Златару у Гњиланској срезу живе Арнауташи с презименима: *Митровићи*, *Петковићи*, *Цингареви*... Негде имају и турска презимена. У селу Рибнику живе Чолаковићи, Пусићи, Салићи, Ајетовићи и Сантовићи. Прва три рода се рачунају у старе помуслимањене и поарнаућене Србе. А најскорашњији Арнауташи овог села су Сантовићи. — У селима Церници и Девају Смакићи, по традицији, то су једни од најстаријих помуслимањених и поарнаућених Срба. Такви су у селу Девају и Веселовићи. У селу Баланцу помуслиманили се и поарнаутили Срби, који се још презивају Коцићи и Куртићи. Они се помуслиманили још пре шест појасева. У селу Каменоглави, релативно отскора су Арнаути Костићи. У селу Радивојцу су Живићи. У селу Жегри су Судетићи; у селу Ловцу Лимановићи.

А М. С. Милојевић (На н. м.), забележио је много српских имена и презимена на Косову и позивање на српски начин, као: *Ђекићи*, *Цацићи*, *Махмутбеговићи*, *Црноглавићи*, *Шајиковићи*, *Тахирмуслићи*, *Ешхем Мишићи* и др.

У селу Пагаруши живе *Белџешовићи*, Ислам и Бајрам. У селу Мислошеву су Бранковци: Шабан и Муслија. „Арбанаси“

у Плаву још носе презимена: *Дедићи, Дервишевићи, Ручевићи, Меховићи, Пацићи, Пјештровићи, Рековићи, Чекићи и др.*

И у призренском Ораховцу (Раовцу) су „Арнаути“ задржали многа породична и родовна презимена на ићи: *Марини* Бајрам и Селим, *Буровићи, Вукашиновићи, Марковићи* и др. *Вукашиновићи* су рођаци Пери и Луки Симићу. Марковића има неколико „арнаутских“ кућа (с. 125).

Поменуо сам да су наши потурчењаци у овом крају и Торбеши и Арнаути.

И свуда онуда на ци се завршавају презимена многих Арнаута наше крви као: *Синадиновци, Мурашовци, Муста-ловци, Беговци, Дурилковци, Луштијовци, Јусуфовци, Каџу-зовци, Исљамовци*. Као што сам поменуо, о српским презименима у Арнауташа. В. и Цвијића Основе IV.

Сами називи арнаутских бајрака српски су: *сухоречки, осирозубски, пољушки, малохочански, ойольски, љубићски*!

По Бр. Нушићу (На н. м. с. 21), Црнојевски хан је под самим друмом Призрен — Штимље, Ханџије у њему су Арнаути који се зову *Живковићи*. Имају предање да су из Горње Белице (сада Струшки срез, међутим у доба кад су њихови стари дошли у Призренски крај, у Горњој Белици су живели Срби православци, и њих су пропуњивали Арнаути који су онамо надирали с југа. Оданде су, и из оних времена и наши Цинцар Марковићи и Цинцар Јанковићи. — И у селу Оптеруши живи арнаутска породица која има предање да се доселила из Горње Белице. Већ сам поменуо, да у селу Трнави у Прешевском срезу, где нема више ни једне православне српске душе, постоје породице с презименима *Маложивци* и *Терзијинци*.

У Великој Хочи живи род *Бранковци*: Љама и Зејнулах. Од овога рода је и Сулејман Батуша у селу Истинићу у Пећкој области, иначе близки рођак Исе Бољетинца?

Многи наши Арнауташи доскора су и српске песме певали. По Т. П. Станковићу (На н. м. с. 123—124), Арнаути у Дренцици и гуде уз гусле, које зову *лута*. А гађе зову *мешнице*, и да ни једна кућа није без гусала или без мешница.

Многи Арнауташи певају и песму о Косовском боју. („Трибуна“ 1914).

*

Из лако појмљивих узрока, од свега у излагању о Арнаутима наше крви најтеже је, па и немогуће, утврдити њихово бројно стање. Па ипак и из досадањега излагања могло се назрети који је проценат становништва у извесним и неколиким областима падао на наше Арнауташе и то мањом уколико се могло одредити по њиховим до пре 50—80 год., негде и до данашњег дана, етничким особинама: језику, традицијама, обичајима, сротству њихових једноплеменика и др.

Јер док су наши испитивачи настали, у већега дела наших Арнауташа изгубио се траг њихових националних особина и то је ишло и брзо. Због тога се право њихово стање и може успоставити само у крајњим, периферним областима њихових насеља: Призренска, Косовска област с Вучитрном и Митровицом, Тетовска, Гостиварска, Скопска, Гњиланска, Горњо моравска, Прешевска, Кумановска, Кичевска, Поречка, Дебарска и Оридска. Уосталом, због тога из истих области и датирају поузданни подаци о овим приликама.

М. С. Милојевић (На н. м. Ш с. 2—3 г. 1872) забележио је да у Пећи има 2.600 кућа Срба исламске вероисповести; 300 к. православних Срба и четрдесет кућа правих Арнаута или Латина.¹⁾

По истом писцу, садањи пећки бегови били су Бело-павловићи. У селу Лође живели су помуслимањени Срби а сада (1872) су све сами Арнаути. Срби несмеју живети међу њима и несмеју имати сопствености. У Ђаковици има 2000 кућа потурица „и никако неће да говоре српски, а већ га и незнaju“. У Призрену су се потурице, до пре 70 година, венчавали по дану и само у недељу. Тако су исто чинили и у селу Мамуши.²⁾

По Јастребову (На н. м.), готово у исто време, од 2000 домова у Ђаковици кази — срезу — око 500 је правих Арнаута. Све друго је српске крви, који су онде остали и поарнаутили се. У овом месту су се мало и мешали те се добро распознају Арнаути од Арнауташа. Нигде као овде (с. 11). Како по подацима изгледа, Арнаута у Ђаковици није било тако много.

По Цвијићу (Основе IV с. 1235), г. 1900 утврђено је да у Пећи од 2268 кућа 519 су српских. За 334 исламске куће утврђено је српско порекло. Они, мањом, и говоре српски, ређе арбанаски.³⁾

Међу помуслимањенима у Пећи има и Куча и Васојевића. Знало се и за помуслимањену породицу Кастратовића, доселенике из Васојевића где има хришћанског рода. Сем тога, у Пећи има арнаутских родова са српским презименима: *Бојковићи, Радиновићи, Ђукићи, Љубовићи* и др. За род *Махмудбеговића* — 12 кућа — казује се да се зове и *Иванбеговићи* и да се још пре 400 г. доселили из Црнојевића Ријеке.

¹⁾ М. С. М. доноси статистику становништва и многих других места у овим странама, али то је све од ока и по казивању. Личног испитивања није могло ни бити.

²⁾ По М. Велимировићу (Годишњица 18 с. 145) године 1890 Пећ је бројао 3500 ломова са близу 20.000 душа, а Ђаковица, у исто време, 4,200 домова са 30.000 душа (На н. м. с. 147).

³⁾ Цвијић (Основе IV с. 1173—1198) изнео је статистику становништва по вери и језику за све области северно од Шара и Карадага. У продолжењу саопштења је статистика и неких области северо-западних страна.

По Бр. Нушићу (На н. м. с. 10), „Чисти Арнаути се броје они који станују у Сиринићкој жупи у 6 села, која се зову: Коштањево, Ижинце, Бурник, Семање, Брод (на Лепенцу) и Фираја. Име Фираја зову Арнаути, а Срби православци га још и данас зову Папрадино“.

По моме истраживању, по Косову, за време турске владавине, у северном његовом делу је много више Арнаута но православних, али ти Арнаути нису први Арнаути — Арбанаси. Врло је мало Арбанаса; већина их је поарнаућених Срба (В, од мене: Арнаутски покрети у XIX в. с. 11).

Кад је Моравска дивизија II п. 1912 године заузела Лаб, ја сам лично, с мојом пратњом, наилазио на арнаутске жене у доњем Лабу, које су ме доста разумљиво српски молиле да им заштитимо децу од војника, иако су војници борци били далеко напред, иако није било случаја да је ма ко од војника инсултирао ма коју породицу.

По Др. Атанасију Урошевићу (На н. м.), у Горњој Моравије испитано 57 села у којима има 1013 кућа православних Срба, 1155 кућа помуслимањених Арнаута — Арнауташа и 188 правих Арнаута — Арбанаса. До сада су у овом погледу испитане и пописане: Косово с Приштинском, Вучитрнском и Митровачком околином и нешто Подримом, затим Гњилански срез, Кичевија, Пореч и Дебарска област. Ова су испитивања вршена највише по ослобођењу тих области од Турака, с тога су она и тачна, може се рећи и потпуна. Од испитивача у турско доба у које спадам и сам, тај посао, детаљно испитивање, нико није смео ни почињати. Једини је Т. П. Станковић, нешто, испитао Косово с Приштином и осталим крајевима.

По испитивањима после ослобођења овако је стање:

У Косову има 23 села чисто српска, 55 чисто арнауташких и 43 помешана, српска и арнауташка.

У околини Приштине има: чисто српских села 10; чисто арнауташких 53 и помешаних 28.

У другој групи села која припадају Приштини, а нису на Косову, као и Лаб, има 119 арнауташких.

По Тодору П. Станковићу (На н. м.) у Вучитрнском срезу има 191 село са 23.691 становником, од којих су 5.600 православних Срба, а остали Арнауташи и мали број Срба муслимана насељеника из Херцеговине, који су, узгред буди речено, велике зулуме чинили православним Србима староседеоцима.

У Сиринићу, Лепеницу и Ситници српска је једна кућа а арнауташких пет; остало су „прави Арнаути“. — У Штимљу Арнауташа има 30 и српских 30, и Цигана 10 кућа.

Велика Хоча броји 125 кућа од којих је (1900 г.) било 25 кућа помуслимањених, и то насељених последњих 20 година из Милановића, Брестовца и Риовца.

У Ораовцу (Раовцу), највећем селу у Подрими, 1900 г. било је близу 500 к., и то 160 к. православних Срба; 30—40 православних Цигана, а све остало помуслимањени Срби који су, у последње време, почели говорити арнаутски. Све се више женили Арнауткама. — За време Европскога рата, мало времена провео сам и у Ораовцу. Имао сам после са многим мештанима и нисам могао разликовати једне од других, православне, од помуслимањених и поарнаућених Срба ни по говору ни по ношњи.

Качаничко је становништво арнауташко; има их на 200 кућа.

До Српско-турских ратова 1876—78 године у Качанику било је 50 српских кућа, а 1910 г. 70 арнаутских, а само 7 православних.

У селу Јабланици, у ујој Дебарској области Голо Брдо, има око 1000 становника; скоро 20 је наших муслимана који се издају за праве Турке и *Арнауте*, а у кућама говоре само српски.

Dr. T. Смиљанић (Насеља 28 с. 381—388), изнео је број православних Срба и Арнауташа у Кичевији. — У селу Зајасу има 314 кућа поарбанашених Срба и Арбанаса. До 1912 г. Зајашани су били страх и трепет за сву православну Кичевију и за све путнике без разлике вере који су морали онуда путовати. Други Арбанаси у овоме крају насељеници су из Дебра и нису се трпели ни са Зајашанима ни са онима из других племена. У овоме селу било је и православних Срба званих „Шопке“, па су Арбанаси једне од њих истисли, прогудили, а друге помуслиманили и поарбанасили. Још се памте стари и хришћански родови из Зајаса: *Велковци* и *Рогушковци*; и сами Арбанаси из Зајаса често носе хришћанска презимена.

Село Трапчи Дол у Кичевском срезу поарбанашено је од Арнаута Зајашана и сада их има 45 кућа. Већ су се одродили и узимају се између се. У село Длапки Дол су дошли опет Зајашани, па су и ово село помуслиманили и поарбанасили. Родови им носе имена *Жоровци*, *Чупчовци*, *Кадровци* и *Мочковци* (Салијовци).

Детаљна моја испитивања у овом погледу у Дебарској области налазе се још у рукопису (Дебарска област), који чека на штампу. Међутим, још сада могу саопштити да од свих области јужно од Шара и Карадага на Дебарску област пада највећи део Арнауташа — Арнаута наше крви. *Хан* (Путовање кроз Поречину Дрина... — 1865) писао је: „У доњој Дибри Малисији живе Турци са албанским језиком.“ У овом погледу, од свих области у поменутим странама с Дебарском се може мерити још само Тетовска област. У целој Дебарској области, како сам је ја испитао још 1913 године, и целу леву страну Дрима, дебарски Дримкол, Голо брдо, Горицу, Лузнију (Лушњу) и све до Булчице и Малога брата може се узети да

је међу Арнаутима најмање 50% нашега елемента. Поред осталих, руски вице-конзул у Битољу, *Н. Скрјабини* 1885. г. вршио је испитивање Битољског вилајета и, добро обавештен, писао је (*Балкански въпроси*) да у свем Горњем Дебру (Голо Брдо, Дебарско поље, Мала река, Жупа, Голема река и т. д.) и муслимани и хришћани происпичу од Словена... и да су Муслимани целе Дебарске области нови помуслимањени Словени (с. 9—10). — Скрјабини је испитивао и њихове карактерне и душевне особине; начин живота и ношњу.

Као исламизованих Срба који се издају за Турке, у овој области има много и поарнаутихи Срба мусиманскe вероисповести који су се поарнаутили и издају се за Арнауте. Таквих Арнаута има у овој области у многим селима у Дебарском пољу, у Жупи, у Горици и у Голом Брду. Утврђено је да се многи Срби мусиманскe вероисповести, у додиру с Арнаутима — Арбанасима, у току времена и са досељеницима „Арнаутима“ осећали сигурнији, моћнији и више заштићени као Арнаути — Арбанаси, и почели се и издавати за Арнауте. То су чинили тим пре ако су имали прилике да науче нешто и арбанаског, и због тога што Арбанаси, нови насељеници, у своме надирању и размештању, нису у овом крају правила разлику између себе и исламизованих Срба и Хришћана. Јер и сами су они, Арбанаси, били лабави у новој мусиманској вери, па на веру ни код других се нису много обазирали.

Отуда и има у овој области великог броја „Арнаута“ који знају и који у кући говоре српски месно као и помуслимањени Срби. Тих је Арнаута, може се рећи, највише у селима у којима живе помешано, Срби мусимани и ти нови „Арнауги“. Узевши целу Дебарску област у обзир, оваквих села има доста, а међу њима се истичу највише села: Баланци, Ковачица, Деољани, Кривци...

Још интересантнијих случајева има о Арнаутима у самој дебарској Малсији. У селу Мартинешу постоји арнаутски род *Којановци*. Поделци од тога рода, још пре скоро 100. г., преселили се у село Јабланицу и имају традицију да су побегли од притиска Арбанаса из Мата (!). Сви су били православни. Они, који су се доселили у Јабланицу до 1913. г., били су православни, а они који су остали у Мартинешу давно су прешли у ислам. А и данашњи дан се рођакају и посечују.

Из села Омежа (Дебарско) „арнаутин“ Џмер до пре неколико година (1913), био је војј „Арбанас“, а баба му, очева му мајка, још за време Балканског рата била је жива и умрла је као хришћанка и говорила месно српски.

Од најпознатијих досељеника Арнаута у овој области изгледа да су они што их је чифлик сахибија, Далип Пустинја, г. 1885, насељено у селу Житину у Жупи). Ови Арнаути су из села Мељани у Доњем Дебру у коме живе Срби мусиманскe вероисповести. Кад су се у Житинино доселили „нису

знали“ ни речи српски. Међутим, по оцени Срба, и Хришћана и мусимана у овом крају области, сви они боље говоре српски него мештани им суседи, Срби, и хришћани и мусимани. И деца ових „Арнаута“ боље говоре српски него деца православних Срба. Исто тако и њихове жене и остали укућани!! Арнаути и Срби мусимани под децом разумеју и све женскиње у кући. Како је ово могло друкчије бити него да су ти Мељачани били *помуслимањени Срби још у ранијем своме месецу станововања*, у Мељану, а издавали се за Арнауте, свакако, пошто су, људи, већ знали и арбанаски, или још пре, да су то мухацири из Босне и Херцеговине.

И страни су учени путници ранијих голина констатовали да је Доњи Дебар насељен Арнаутима а Горњи Словенима. Као што се јасно види, у ствари, нису сви они у Доњем Дебру ни били Арбанаси него већина поарбанашени Срби, као што су били и они у Горњем Дебру.¹⁾

Као за Дебарску и за све друге области јужно од Шар планине и Карадага може се саставити, мање више, тачна статистика правих Арнаута наше крви — Арнауташа. А нико нам ћије крив што се бар од уједињења нисмо побринули и о овим Арнаутима наше крви!

После окупације Босне и Херцеговине и у Дебарској је области насељен велики број породица *мусимана наше крви* из поменутих наших крајева, и до ослобођења Дебра (1912) ниједна се душа није одржала као босанџи и херцеговац. Сви су, временом, и језик свој готово заборавили и примили арнаутски, и поарнаутили се. Од тих босанских и херцеговачких мухацира, и у самом граду је задржано неколико породица, па ни од њих ни трага ни гласа.

Један пример! Јашар Еребара, добро познат у Београду ранијих година као изразит албански родољуб, а сада народни посланик у Албанији, прави је Србин мусиманскe вероисповести из Босне. Како су ми у Дебру 1913. г. казивали најобавештенији људи: Шајир бег Сефедин Пустинја, Хамди бег, Хајредин бег Пустинја и др.; отац Јашаров био је босанџи, а мајка му херцеговка. И ова мухацирска породица с дететом Јашаром била је упућена у Дебар, да јој се ту, као и осталима, да стан и државна или општинска помоћ и да државне власти све разместе по селима или царским добрима! Поменути дебарски прваци онога времена показивали су ми и куће у Дебру, у којима су ове мухацирске породице биле привремено смештене. По распореду, по коме су ове мухацирске породице биле насељене по селима. Јашареви родитељи били су насељени у чисто арнаутском селу Ере-

¹⁾ Интересантно је да је Бугарски Централни одбор у Цариграду поднео Порти списак становништва у територијама које је рекламирао за свој Ексархат у коме је стајало да у Дебарској и Кичевској кази, на 178 „бугарских“ — има само 16 села арнаутских!! (Т. Бурмов-Грцко-б'лгарска црквена расправа... с. 520)

бару. Срби га називају више Рибара. И остале које су насељене по селима највише су насељене по торбешким селима, у Пољу, по чисто арнаутским селима и по господарским имањима.

И ако сам се више од два месеца задржао у Дебарској области, у село Еребаре не бих ни ишао, да то име није презиме Јашара и због тога нећу ли што сазнати о Јашару... И сазнао сам само оно, што су ми у Дебру казивали. Још нешто. Село Еребаре-Рибаре је сада чисто арнаутско село и остало је у Албанији. Ту је Јашар и научио арнаутски и „поарнаутио се“. Али ту је он од својих родитеља и српски научио. Свима његовим познаницима у Београду и Земуну падало је у очи да Јашар онако чисто и лепо говори српски, а није „умео“ да каже где је, као Арнаутин, онако научио српски!

Као што се види, судбине Јашара Еребаре у овом погледу, били су многи мусимани наше крви из Босне и Херцеговине, који су се населили по оним крајевима турске царевине! Због тога је у оним странама велики број „Арнаута“ Јашара српске крви!

Стога што није свуда где „Арнаути“ живе у нашим земљама, у своје време, вршено испитивање, подељено је мишљење одакле са северо-запада ка југо-истоку настаје прави Арнаутлук. Због тога што је поарнаућавање нашега живља почело још у XV в. за наше северо-западне крајеве не би се више ни могла поставити тачна граница докле су се у том правцу наши поарнаућавали. Нешто бележака о нашем поарнаућеном живљу датирају тек од 1860 г. Друкчије је с нашим Арнауташима у југо-источним, периферним нашим крајевима и то по томе што су они најпознији, најскорашњији Арнаугаши... Тек, као позитивно се може узети да се под турском управом Косовски вилајет с изузетком нешто територија на северо-западу *не може* рачунати у први и чист Арнаутлук. Из досадањих се излагања јасно види да и у северној половини овога вилајета живе први наши Арнауташи, Арнаути наше крви, и да је и међу њима мало правих Арнаута—Арбанаса!

Литература: — *Др К. Ј. Јиречек*: Историја Срба, Београд I—IV; — *Истии*: Albanien in der Vergangenheit (Dr L. Thalloczy: Illirisch-albanische Forschungen — München n. Leipzig 1919-I-II Band; Thalloczy: Acta et diplomata Albani; Dr Milan Šuftla-y, Das mittelalterliche Albanien (Thalloczy); *Истии*: Die Gränzen Albaniens im Mittelalter; — *В. К'чнов*: Македонија... Софија 1900; — *Милош С. Милојевић*: Путопис... I—III, Београд, 1872; — *Ив. С. Јастаревов*, Податци за историју... Београд, 1879. — *Истии*: Албанија и Стара Србија (Споменик Срп. Краљ. Академије 41, Београд, 1904) — *Хаџи Серафим Ристић*: Плач Старе Србије, Београд, 1864; — *Риста Т. Николић*, Пољаница и Клисуре — (*Насеља Срп. Краљ. Академије III*); — *Светозар Томић*: Скопска Црна Гора. (*Насеља Срп. Краљ. Академије III*); *Милош Велимировић*: Васојевићи, Полимље, Метохија (Годишњица Н. Чупића XVIII, 1898; *Истии*: Браство

VII На Комовима...; — *Јов. Цвијић*: Антропогеографски проблеми Београд; — *Истии*: Основе за географију и геологију... 19. *Сп. Гопчевић*: Ober Albanien und seine Liga. Лайпциг 1881; — *Бранислав Нушић*: С Косова на Сиње море, Београд, 1902. *Ив. Иванић*: На Косову, Београд, 1903. — *Тодор П. Станковић*: Путне белешке по Старој Србији, Београд, 1910. — *Др. Јов. Хаџи, Васиљевић*: Јужна Стара Србија, књ. I Кумановска област, Београд 1909; — књ. II Прешевска област, Београд, 1913 г., — *Истии*: Арнаутски покрети у XIX в. Београд, 1930 — *Истии*: Мусимани наше крви у Јужној Србији, Београд, 1924 (из Браства XIX); *Истии*: Скопље и његова околина, Београд, 1930; — *Истии* (у рукопису): Дебарска област; *Истии*: По Тетовској области — Браство XXIX 1938; — *Др Петар Јовановић*: Порече (Насеља, С. К. А. књ. XVIII); — *Др. Тома Смиљанић*: Кичејија Насеља С. К. А. књ. 28. *Истии*: Мијаци, Горња река и Мавровско поље (Насеља С. К. А. XX), *Јован Н. Томић*: О Арнаутима у Старој Србији и Санџаку, Београд, 1913. — *Риста Т. Николић*: Ширење Арнаута у српске земље, Београд 1938.

Јован Хаџи-Васиљевић